

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Starptautisko un Eiropas tiesību katedra

**BĒRNS KĀ SOCIĀLO TIESĪBU SUBJEKTS EIROPAS PADOMES
DALĪBVALSTĪS**

BAKALaura DARBS

Saņemts _____ katedrā
2009. gada ____ . _____

_____
Sekretāres paraksts

Autors: **Sarmīte Brante**
Stud.apl. nr. 06040
Darba zinātniskais vadītājs:
Dr.jur. Artūrs Kučs

Rīga 2009

SATURS

IEVADS	3.
1. BĒRNU TIESĪBAS, KĀ SOCIĀLO TIESĪBU SASTĀVDAĻA	5.
1.1. Vēsturiskā izcelsme	5.
1.2. Sociālo tiesību izpratne mūsdienās	8.
1.3. Starptautiskie un nacionālie tiesību akti	10.
1.4. Sociālā drošība	18.
1.5. Pabalsti Latvijā	20.
2. BĒRNA TIESĪBAS EIROPAS PADOMES DALĪBVALSTĪS	29.
2.1. Valsts atbildība	29.
2.2. Vecāku kopīga atbildība ar Valsts palīdzību	30.
2.3. Bērna tiesības uz sociālo labklājību	34.
SECINĀJUMI.....	38.
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	40.

IEVADS

Piedzimstot ģimenē bērnam, katrs no vecākiem vēlas sniegt bērnam savu dzīves pieredzi, vēlas, izaudzināt bērnu, lai tas, būdams pieaudzis, iekļautos sabiedrībā kā pilnvērtīgs tās loceklis, atrastu savām spējām piemērotu un sabiedrībai derīgu nodarbošanos un nodibinātu jaunu ģimeni. Ģimene ir sabiedrības pamatvienība un tieši bērni veidos nākamo paaudzi. Tādējādi bērna labklājība un izaugsme ir svarīga ne tikai vecākiem, ģimenei, bet visai sabiedrībai un valstij kopumā.

Saskaņā ar ANO Konvenciju par bērna tiesībām, Bērnu tiesību aizsardzības likums un citi starptautiskie un reģionālie normatīvie akti definē, ka bērns ir kā jebkurš cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu.¹ Eiropas Padomes dalībvalstis, parakstot ANO Konvenciju par bērna tiesībām, apņēmas bērnam nodrošināt īpašu gādību un palīdzību, kā arī atzina, ka, lai bērns varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties par personību, tam jāaug ģimenes vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā. Darba tēmu – Bērns kā sociālo tiesību subjekts Eiropas Padomes dalībvalstīs – autore izvēlējās ne tikai tāpēc, ka bērni ir sabiedrības nākotne, valsts lepnums, bet arī tāpēc, ka bērni nav pasargāti mūsdienu sabiedrībā.

Eiropas Padomes dalībvalstīm saskaņā ar normatīvajiem tiesību aktiem ir jāaizsargā bērni un jārada tādi apstākļi, lai tiktu veicināta bērnu attīstība, tiktu ievērotas bērnu vislabākās intereses, kā arī bērniem tiktu nodrošināta tāda aizsardzība un gādība, kāda ir nepieciešama bērnu labklājībai. Lai gan Latvija ir ratificējusi ANO Bērnu tiesību konvenciju, citus starptautiskos normatīvos tiesību aktus, valstī ir spēkā likums „Par bērnu tiesībām”, kas aizstāv bērna tiesības, valstij slīgstot nabadzībā, bērnu tiesības netiek ievērotas. Jautājumi saistībā ar bērna lomu aktualizējas, valstij nonākot krīzes situācijā.

Pēdējā laikā Latvijas sabiedrību satrauc valsts attieksme pret mazaizsargāto cilvēku slāni, piemēram, nestabils darba tirgus, mazas algas, masveida emigrēšana uz citām valstīm, nestabilā pabalstu sistēma, kā rezultātā tiek aizskartas bērna tiesības. Minētās problēmas nav jaunas, tās tiek pastāvīgi risinātas, izdarot izmaiņas tiesiskajā regulējumā sociālajā jomā, taču nereti jaunais regulējums ir neefektīvs. Šāda veida problēmas, galvenokārt, rodas no indivīda sociālā stāvokļa valstī, ģimenē. Lielā mērā no valsts attieksmes pret ģimeni, ir atkarīgs, kāda būs sabiedrība nākotnē.

---

¹ ANO Bērnu tiesību deklarācija 20.11.1959. http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=96 (aplūkots 2009.gada 6. oktobrī)

Darba mērķis ir pētīt šodienas situāciju, salīdzināt ar citu Eiropas Padomes dalībvalstu normatīvo regulējumu un rast iespējamo risinājumu ieilgušajām problēmām, kas skar bērnus.

Hipotēze: pastāv nepieciešamība izdarīt grozījumus likumos, kas skar bērna pabalsta saņemšanu, un nepieciešamība risināt strādājošo vecāku vajadzību pēc bērnu aprūpes dienestiem un iestādēm.

Pētījuma objekts: Kāda ir valsts ietekme uz bērniem un ģimeni.

Lai sasniegtu izvirzīto darba mērķi, nepieciešams veikt šādus uzdevumus:

1. analizēt sociālās nozares regulējošos tiesību aktus;
2. izprast bērnu sociālajā vidē;
3. analizēt Eiropas Padomes ietvaros pieņemto līgumu mijiedarbību ar Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem un tās ietekmi uz iedzīvotājiem;
4. izkristalizēt galvenos trūkumus un rast ieteicamos grozījumus normatīvajos tiesību aktos.

Kā pētījuma izziņas avoti tika izmantoti starptautiskie un nacionālie tiesību akti, tiesu prakse, speciālā un vispārējā literatūra, periodiskie izdevumi un interneta materiāli. Darbs sastāv no divām daļām, no 43 lpp, izmantoti 49 literatūras avoti.

Darba pirmajā nodaļā darba autore noskaidro sociālo tiesību vēsturisko izcelsmi un attīstību. Otrajā nodaļā tiks apskatītas bērnu tiesības, izvirzītas un analizētas konkrētas problēmas un piedāvāti to risinājumi.

1. BĒRNU TIESĪBAS, KĀ SOCIĀLO TIESĪBU SASTĀVDAĻA

1.1. Vēsturiskā izcelsme

Vēsturiski sociālo un ekonomisko tiesību atzīšana kļuva iespējama, palielinoties indivīda atkarībai no valsts. Jo vairāk valstij bija iespējams ietekmēt indivīdu, jo vairāk sabiedrībā pieauga prasības pēc efektīvākiem aizsardzības līdzekļiem. Atsevišķas ekonomiskās tiesības un to aizsardzība, kā arī sociālās pamattiesības un sociālie jautājumi kļuva aktuāli jau viduslaikos, kad sociālā nabadzība apzināti lika domāt par šiem jautājumiem. 17. un 18. gs. šo pamattiesību zinātniskais pamats tika mainīts. Prasības pēc labākas vides, ko palīdzētu nodrošināt valsts jeb ekonomiskās tiesības pamazām attīstījās līdzās tirgus ekonomikai.²

Cilvēktiesību idejas pirmsākumi meklējami arī 17.-18.gs. Norisinās pilsoņu karš, un šī situācija lielā mērā ietekmē izmaiņas cilvēktiesībās. Šis laiks raksturojas ar pārbīdi sabiedrības domāšanas veidā, jo t.s. „dievišķo tiesību” ideju nomainīja dabiskās tiesības.³ Dabisko tiesību teorijas pamatojas uz aksiomu, ka cilvēki sākotnēji dzīvojuši absolūtas brīvības apstākļos un viņiem piemitušas jau no dabas noteiktas dabiskās tiesības, kuras neviens nevar atņemt. Par šīs idejas priekšteci minams Tomass Hobss (1588 – 1679).⁴

Sociālās pamattiesības visstraujāk attīstījās 19.gs., pamatojoties uz vairākiem faktoriem:

- industriālās revolūcijas rezultātā pirmo reizi parādījās cerība rast risinājumu sociālajām problēmām,
- sociālās problēmas tika koncentrētas uz jaunizveidoto pašnodarbināto strādnieku šķiru, kas radās industriālās revolūcijas ietekmē.

Industriālās revolūcijas gaisotnē kārtu atcelšana, zemnieku brīvlaišana un nodarbošanās brīvības ieviešana galvenokārt sekmēja buržuāzijas ekonomisko interešu attīstību, turpretim strādājošo tiesības netika ievērotas. Tiesiskās metodes, ar kurām šī šķira gribēja atrisināt savas problēmas un īstenot sociālās intereses, bija atšķirīgas. Vienotība bija tikai faktā, ka klasiskās brīvības, kas kalpoja pilsoņu klasei, strādniekiem nebija pieejamas tādēļ, ka šo pamattiesību īstenošanai viņiem trūka materiālo līdzekļu. Līdz 19.gs. vidum balsstiesīgie pilsoņi, kuru interešu aizsardzība bija primārais konstitūcijas uzdevums, savas sociālās intereses varēja īstenot patstāvīgi vai

² Pleps J.; Pastars E.; Plakane I. Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 691.lpp.

³ Garsvāne S., Kamenska A., Leimane I., Levits E., Mits M., Muižnieks N., Tāre I., Ziemele I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā - Rīga: Dr. Inetas Ziemeles redakcijā, 2000, 6.lpp.

⁴ Tur pat

sadarbojoties ar citiem sabiedrības locekļiem klasisko brīvības tiesību robežās. Valsts nerūpējās par masveidā ekspluatēto strādnieku kārtas aizsardzību no negodīgajiem darba devējiem, kā rezultātā strādnieku ekspluatācija radīja smagas sekas – ilgas darba stundas par minimālu samaksu, sieviešu ekspluatāciju, bērnu darba izmantošanu, bīstamus un veselībai kaitīgus darba apstākļus, nabadzīgo kvartālus ar apšaubāmiem higiēnas apstākļiem.⁵ Strādniekiem tā arī nebija skaidrs vai izcīnītās tiesības ir visu pilsoņu tiesības vai tikai buržuāzijas privilēģija.

Eiropā pieauga sociālās problēmas, šī iemesla dēļ tiesību ideja tika paplašināta, ietverot tajā ikvienas personas sociālo un ekonomisko vajadzību aizsardzību. Sociālās un ekonomiskās tiesības kā jaunas cilvēktiesību kategorijas attīstīja filozofi Klods Anrī Sensimons (1760-1825) un Kārlis Markss (1818-1883). Jaunā tiesību izpratne ietvēra arī valsts pozitīvā pienākuma ideju, t.i., regulēt darba attiecības un tirgu, aizkavēt nežēlīgu ekspluatāciju un aizsargāt strādniekus no īpašnieku dominējošās varas.⁶

Nav vienota uzskata par to, ar kuru brīdi var datēt pirmo moderno sociālo un ekonomisko pamattiesību rašanos. Krievu autori uzskata, ka šīs tiesības mūsdienu izpratnē parādījās totalitārās sociālisma valstīs. Pēc Pirmā pasaules kara, ņemot vērā smagos sociāli ekonomiskos apstākļus un demokrātijas kā pārvaldes formas attīstību, parādījās jauns cilvēktiesību aizsardzības veids – cilvēktiesību starptautiskā aizsardzība -, kam vajadzēja ietekmēt cilvēktiesību attīstību un kas vispirms attiecās uz sociālām pamattiesībām. Pēc Otrā pasaules kara cilvēktiesības attīstījās nacistiskā režīma seku ietekmē. Dabisko tiesību doktrīna atkal guva atzinību saistībā ar sociālo doktrīnu, kas noteica, ka konstitūcijā ietveramas tiesības un brīvības, kas izriet gan no cilvēka, gan konkrētās sabiedrības daļas. Šī doktrīna tika papildināta ar sociāli ekonomiskām un kultūras tiesībām.⁷ Cilvēktiesības tiek iedalītas pilsoniskajās, politiskajās, sociālajās, ekonomiskajās un kultūras tiesībās. Šajā cilvēktiesību sistēmā tiek noteiktas arī dažādas mazaizsargātas personu grupas, kurām ir nepieciešama īpaša valsts aizsardzība un atbalsts.

Bērnu tiesības kā tādas vispār nepastāvēja, jo uzskatīja, ka bērni ir vecāku īpašums. Tā uzskatīja līdz pat 19.gs. saprotot to, ka ne visi vecāki savus bērnus mīl un māca, bet ir arī tādi kas savus bērnus izmantoja savu egoistisko mērķu sasniegšanai. Ar bērna nodarbinātības vecuma ierobežošanu sakās darba aizsardzība visās valstīs, piemēram, Anglijā parlaments 1802. gadā nācījas fizisko un garīgo spēku aizsardzības intereses pieņemta t.s. „Tikumības un veselības aktu”. Likums regulēja bērnu (mācekļu) darbu kokvilnas un vilnas fabrikās. Bērnu nedrīkstēja

⁵ Pleps J.; Pastars E.; Plakane I. Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 692.lpp.

⁶ Garsvāne S., Kamenska A., Leimane I., Levits E., Mīts M., Muižnieks N., Tāre I., Ziemele I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā - Rīga, Dr. Inetas Ziemeles redakcijā, 2000, 11.lpp.

⁷ Pleps J.; Pastars E.; Plakane I. Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 693.lpp.

nodarbināt naktīs un ilgāk par 12 stundām dienā. 1918. gadā izdeva jaunu likumu, kas aizliedza nodarbināt bērnus, kuri jaunāki par 9 gadiem. Anglijas paraugam sekoja vairākas Eiropas valstis.⁸

20. gadsimta sākumā bērnu tiesības pamatā tiek skatītas kontekstā ar pastāvošajām problēmām bērnu darbaspēka izmantošanā, bērnu tirdzniecībā un seksuālā ekspluatācijā. Nepieciešamība nodrošināt bērnu veselības aizsardzību un viņu tiesību aizsardzību likumdošanas līmenī mudināja Nāciju Līgu pieņemt 1924. gadā Ženēvas Bērnu tiesību deklarāciju. Deklarācijā tika likts uzsvars uz bērnu sociālajām un ekonomiskajām tiesībām. Deklarācijā netika runāts par valstu pienākumu nodrošināt bērnu tiesības, visa atbildība tika uzlikta pieaugušajiem. Deklarācija lika pamatus starptautisko standartu izstrādei bērnu tiesību jomā.⁹

Bērnu tiesību normas tika ietvertas Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā, un otrās paaudzes cilvēktiesību dokumentos: Starptautiskais ekonomisko un sociālo tiesību pakts, Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kā arī sieviešu tiesībām un cilvēka tirdzniecības izskaušanai veltītajos aktos. Bērnu tiesības ir bijušas vienmēr otrā plānā līdz brīdim, kad pēc Otrā pasaules kara bērnu tiesības atjaunot sāka ar Bērnu tiesību deklarāciju, kuru Ģenerālā asambleja izsludināja 1959. gada 20. novembrī, kura sastāv no 10 principiem,¹⁰ kuru atzīšana un ievērošana var „nodrošināt bērniem laimīgu bērnību”. Minētajā deklarācijā tika atzīmēts, ka „bērnā viņa fiziskā un garīgā brieduma trūkuma dēļ ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība, ieskaitot arī pienācīgu tiesisko aizsardzību, kā pirms, tā arī pēc dzimšanas”. Lai gan šī deklarācija nav juridiski saistoša, fakts, ka tā tika pieņemta vienbalsīgi, tai piešķir lielāku nozīmi kā citām Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas rezolūcijām.¹¹

1970. gadu beigās sabiedrības attīstības līmenis, bērnu stāvoklis un jaunās problēmas parādīja, ka tikai deklaratīvie principi šajā jomā nav pietiekami. Bērnu tiesību efektīvākai aizsardzībai bija nepieciešams pieņemt dokumentus, kuros, pamatojoties uz juridiskajām normām, būtu uzskaitītas bērnu tiesības un noteikti bērnu tiesības aizsardzības mehānismi.¹²

1989. gada 20. novembrī ANO Ģenerālās asamblejas sesijā tika pieņemta ANO Konvencija par bērnu tiesībām. Latvijas Republika šo dokumentu ratificēja 1992. gada 14. aprīlī, bet spēkā tā stājās 1992. gada 14. maijā.

---

⁸ Apine I., Ašmanis M., Bāra D., Baumanis T., Bleiere D., Kusiņš G., Ostrovska I., Ozoliņa Ž., Ozoliņš P., Rajevska F., Rajeviskis V., Rodins M., Runce I., Runcis A., Semanis E., Vanags E., Ievads politikā – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 186.lpp.

⁹ Tiesībsarga biroja mājas lapa, http://www.tiesibsargs.lv/lat/bernu_tiesibas/ (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)

¹⁰ Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības I – Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 731.lpp.

¹¹ ANO Bērnu tiesību deklarācija 20.11.1959. http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=96 (aplūkots 2009. gada 6. oktobrī)

¹² Tiesībsarga biroja mājas lapa, http://www.tiesibsargs.lv/lat/bernu_tiesibas/ (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)

ANO Konvencijā par bērna tiesībām noteiktie vadošie tiesību principi un noteikumi tika nostiprināti 1998. gada 19. jūnijā pieņemtajā Bērnu tiesību aizsardzības likumā un citos nacionālajos tiesību aktos.

1.2. Sociālo tiesību izpratne mūsdienās

Nepastāv vispāratzīta sociālo tiesību definīcija. Juridiskos, kā arī zinātniskos rakstos tiesības parasti tiek iedalītas divās svarīgās cilvēktiesību kategorijās – pilsoniskās un politiskās tiesībās, no vienas puses, un ekonomiskās un sociālās tiesībās, no otras puses. Šāda nodalīšana tiek izdarīta vairāku iemeslu dēļ, galvenais no tiem ir pieņēmums, ka abi tiesību aspekti ir atšķirīgi praksē. Pirmais atšķirību avots ir saistīts ar valsts lomu. Civilās un politiskās tiesības parasti tiek aplūkotas kā brīvības no valsts ietekmes, turpretī sociālās tiesības parasti saistītas ar prasību valstī tās aizstāvēt un sniegt palīdzību. Tādēļ sociālās tiesības paredz aktīvu valsts iejaukšanos un pamatojas uz filozofiskiem priekšstatiem par “labu sabiedrību” un par valsts nozīmi tās veidošanā.¹³

Sociālās tiesības tāpat kā pilsoniskās un politiskās tiesības un arī ekonomiskās un kultūras tiesības ir vienas no starptautiski atzītām cilvēktiesībām. Visas cilvēktiesības ir universālas, nedalāmas, savstarpēji atkarīgas un savstarpēji saistītas. Jau 1948. gada ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā ir iekļautas visas šīs tiesības.¹⁴

Cilvēka tiesības ir valsts nodrošināta un aizsargāta likumīga iespēja rīkoties, realizēt savas ieceres. Cilvēka elementāro tiesību realizācijas apjomu nosaka katras valsts ekonomiskā, sociālā, kultūras un izglītības attīstība, kā arī politiskais režīms.

Pilsoņu tiesības un politiskās tiesības, kas ir cilvēka brīvības pamatnosacījums, pieder pie pirmās paaudzes tiesībām. Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, kas nodrošina cilvēka izdzīvošanu, pieder pie otrās paaudzes tiesībām. Atšķirībā no politiskajām tiesībām, kuru pamatā ir cilvēku juridiskā vienlīdzība, sociālās tiesības ir vērstas uz viņu faktisko sociālo vienlīdzību. Pareizāk būtu teikt, ka sociālie likumi nodrošina juridiskās vienlīdzības principa īstenošanu attiecībā uz sociālo mazaizsargātu iedzīvotāju grupām.¹⁵

¹³ Sociālo tiesību pieejamības analīzes ietvari, Eiropas padomes informācijas birojs, <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=37>

¹⁴ Ziemele I. Sociālās tiesības zem ekonomiskās krīzes spiediena// Latvijas Vēstnesis, Jurista vārds, 2009, Nr.33.

¹⁵ Apine I., Ašmanis M., Bāra D., Baumanis T., Bleiere D., Kusiņš G., Ostrovska I., Ozoliņa Ž., Ozoliņš P., Rajevska F., Rajeviskis V., Rodins M., Runce I., Runcis A., Semanis E., Vanags E., Ievads politikā – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998

Sociālās tiesības ir tāds tiesību normu kopums, kam sociālekonomiski jānodrošina ikviena sabiedrības locekļa pilnvērtīga eksistence un dzimtas turpināšanās. Tās ir tiesības uz tādu dzīves līmeni (uzturs, apģērbs, mājoklis, medicīniskā aprūpe un sociālā apkalpošana), kāds nepieciešams savas dzīvības un veselības uzturēšanai, elementāro kultūras prasību apmierināšanai, kā arī bērnu audzināšanai. Pie sociālajām tiesībām pieder:

- tiesības uz darbu un brīvu nodarbošanās veida un vietas izvēli;
- tiesības uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem;
- tiesības uz taisnīgu atalgojumu;
- tiesības savu interešu aizsardzības nolūkā dibināt arodbiedrības un tajās darboties;
- tiesības uz veselības aizsardzību;
- tiesības uz sociālo aizsardzību;
- u.c. tiesības.¹⁶

Gan pilsoniskās un politiskās tiesības, gan arī ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības uzliek valstij noteiktus pienākumus. Šos pienākumus visu minēto tiesību gadījumā var iedalīt trīs grupās:

1. pienākums ievērot cilvēktiesības, - nozīmē valsts pienākumu atturēties no iejaukšanās personas tiesībās;

2. pienākums aizsargāt cilvēktiesības, - nozīmē valsts pienākumu aizsargāt personas pamattiesības no citu privātpersonu iejaukšanās tajās;

3. pienākums nodrošināt cilvēktiesības. - nozīmē valsts pienākumu veikt konkrētus pasākumus pamattiesību īstenošanai

Lai valsts izpildītu savu pienākumu nodrošināt cilvēktiesības un reizēm arī pienākumu aizsargāt cilvēktiesības, tai ir jāveic aktīvas darbības, kas bieži vien prasa resursus. Tas attiecas arī uz pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, jo, piemēram, tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanai ir nepieciešams izveidot un uzturēt tiesu sistēmu, kas prasa lielus resursus. Attiecībā uz ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām ir atzīts, ka tas, kā valsts izpilda savu pienākumu aizsargāt un, it īpaši, nodrošināt cilvēktiesības, var būt atkarīgs no valstij pieejamiem resursiem. Līdz ar to arī ANO SPESKT paredz, ka pilnīgu šo tiesību īstenošanu var nodrošināt pakāpeniski. Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums nekavējoties nodrošināt vismaz noteiktu pamatpienākumu izpildi, bet pēc tam valstij pakāpeniski maksimālajos tai pieejamo resursu ietveros ir jāpaaugstina ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanas līmenis. Taču

---

¹⁶ Eiropas sociālā harta 04.11.1950. <http://www.humanrights.lv/doc/regional/esh.htm> (aplūkots 17.10.2009.)

pilnībā atteikties no ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanas valsts nevar pat tad, ja tai pieejamo resursu apjoms ir ļoti mazs.¹⁷

Ņemot vērā iepriekš ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22.pantā noteikts, ka katram cilvēkam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu un viņa personības pašcieņas uzturēšanai un brīvai attīstībai nepieciešamo tiesību realizēšanu ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā ar nacionālo pasākumu palīdzību un starptautiskās sadarbības ceļā, un atbilstoši katras valsts struktūrai un resursiem.¹⁸

Savukārt Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2.pantā dalībvalstis apņemas maksimālajos pieejamo resursu ietvaros veikt pasākumus, lai augošā tempā nodrošinātu šajā Paktā atzīto tiesību pilnīgu realizēšanu ar visām attiecīgajām metodēm, tai skaitā pieņemot tiesību aktus.¹⁹

Taču šo starptautisko dokumentu darbības laikā uzskati par to saistošo spēku un juridisko dabu ir pilnveidojušies. ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas pārrauga Pakta īstenošanu, savos komentāros uzsvērusi, ka pasākumi mērķa sasniegšanai dalībvalstīm jāveic saprātīgi īsā laikā pēc tam, kad Pakts attiecīgajā valstī stājies spēkā un ka ikvienai dalībvalstij ir pienākums nodrošināt vismaz būtiskāko saistību izpildes pamat līmeni. Neapšaubot sociālo tiesību realizācijas ciešo saistību ar katras valsts iespējām, tomēr vērā ņemama ir šāda cilvēktiesību atziņa - ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs.²⁰

Veicot izmaiņas normatīvajos aktos valstīm ir jāievēro zināmi noteikumi. Ir svarīgi apzināties sekas, lai jauno tiesību aktu ieviešana neaizskartu cilvēktiesības. Valstij ir jā rūpējas, lai tiktu nodrošināta aizsardzība tieši mazāk aizsargātajām grupām, tai skaitā arī bērniem.

1.3. Starptautiskie un nacionālie tiesību dokumenti, kas aizstāv bērna tiesības

Bērna, tāpat kā ikviena cilvēka dzīvi sabiedrībā, viņa aizsardzību, tiesības un pienākumus nosaka daudzi starptautiskie dokumenti un Latvijas Republikas normatīvie akti.²¹

---

¹⁷ Ziemele I. Sociālās tiesības zem ekonomiskās krīzes spiediena// Latvijas Vēstnesis, Jurista vārds, 2009, Nr.33.

¹⁸ Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija 10.12.1948. http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=49

¹⁹ Starptautisks pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 03.01.1976.

<http://www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/@id=25>

²⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2000-08-0109

<http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-08-0109.rtf>

²¹ Tiesībsarga biroja mājas lapa, <http://www.tiesibsargs.lv> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)

Katram cilvēkam it īpaši amatpersonām, kuru kompetencē ir bērnu tiesības aizsardzība ir jāzina pamatlikumi un pamattiesību normas, ir jāprot iztulkot un izprast tajās ietverto saturu, kā arī jāzina savi pienākumi un tiesības, jāprot tos ievērot, pielietot gan bērna, gan sabiedrības interesēs. Atbilstoši ANO Konvencijai par bērna tiesībām un citiem starptautiskajiem tiesību aktiem tika grozīti, izstrādāti un pieņemti vairāki normatīvie akti, kas regulē bērnu tiesību aizsardzību, nosaka bērnu tiesības un pienākumus, kā arī valsts un pašvaldību iestāžu un to amatpersonu, fizisko vai juridisko personu un sabiedrisko organizāciju kompetenci bērnu tiesību aizsardzībā.²²

Attīstoties likumdošanai atbilstoši starptautiskajām tiesību normām tika atjaunota 1922. gada Satversme. 1998. gada 15. oktobrī tika pieņemta Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļa „Cilvēka pamattiesības”. Šo nodaļu ievada LR Satversmes 89. pants, kas noteic: „Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.”²³, kā arī šai nodaļā tiek īstenotas sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Tiesības uz īpašumu, uz mājokli, uz sociālo nodrošinājumu, uz veselības aizsardzību, uz darbu, uz izglītību, tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.

Latvijā bērnu tiesības aizsargā:

- Bērnu tiesības aizsardzības likums
- Konvencija par bērnu tiesībām
- Bērnu tiesību deklarācija
- Eiropas Padomes konvencija par bērnu tiesību piemērošanu
- Civillikums
- Krimināllikums
- Bāriņtiesu likums
- Citi saistošie Latvijas un starptautiskie tiesību akti

Pēc Otrā pasaules kara tika izveidots Apvienoto Nāciju Organizācija, un jēdziens „cilvēktiesības” pirmo reizi parādās Apvienoto Nāciju Organizācijas statūtos, kuri stājas spēkā 1945. g. 24. oktobrī. Detalizēts cilvēktiesību uzskaitījums parādās vēlāk, ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā.²⁴ Apvienoto Nāciju Organizācija savas darbības laikā ir sagatavojusi dokumentus, kas kopumā veido tā saukto „Cilvēktiesību bilu”. Pirmā šo dokumentu klāstā ir ANO Ģenerālās asamblejas sēdē 1948. gada 10. decembrī, kas tika pasludināta par Cilvēka

²² Tiesībsarga biroja mājas lapa, <http://www.tiesibsargs.lv> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)

²³ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs.

²⁴ Garsvāne S., Kamenska A., Leimane I., Levits E., Mīts M., Muižnieks N., Tāre I., Ziemele I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā - Rīga, Dr. Inetas Ziemeles redakcijā, 2000, 14.lpp.

tiesību dienu, pieņemtā Vispārējo cilvēktiesības deklarāciju. Šodien Vispārējā cilvēktiesību deklarācija ir paraugs Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalstu juridiskajiem dokumentiem, arī konstitūciju sadaļām par cilvēka un pilsoņu tiesībām.²⁵ Lielākā daļa no deklarācijā minētajām tiesībām ir sīkāk izstrādāta 1966. gada Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām un ir juridiski saistošas valstīm – paktu dalībniecēm. Šie divi pakti un pati deklarācija kopā veido Starptautisko cilvēktiesību hartu.²⁶ Visi minētie Apvienoto Nāciju Organizācijas dokumenti veido Starptautisko cilvēktiesību bilu, kas būtu jāzina un jārespektē katram cilvēkam.

Pēc otrā pasaules kara cilvēktiesības attīstījās nacistiskā režīma seku ietekmē. Dabisko tiesību doktrīna atkal guva atzinību saistībā ar sociālo doktrīnu, kas noteica, ka konstitūcijā ietveramas tiesības un brīvības, kas izriet gan no cilvēka, gan konkrētās sabiedrības dabas. Tādejādi dabisko tiesību doktrīna atkal piedzīvoja renesansi un tajā pašā laikā tika papildināta ar sociāli ekonomiskajām un kultūras tiesībām.²⁷

Eiropas sociālo hartu parakstījušas Eiropas Padomes dalībvalstis uzskatot, ka Eiropas Padomes mērķis ir sasniegt lielāku vienotību starp tās dalībvalstīm ar nolūku nodrošināt un īstenot tos ideālus un principus, kas ir to kopīgajā mantojumā, kā arī lai atvieglotu to ekonomisko un sociālo progresu, it īpaši saglabājot un turpmāk īstenojot cilvēka tiesības un pamata brīvības.²⁸ Patlaban Eiropas sociālo hartu ir ratificējušas 28 dalībvalstis. 1961. gadā pieņemtā Eiropas Sociālā harta un tās 1988. gada Papildprotokols garantē virkni pamata tiesību, ko var iedalīt divās kategorijās: tiesības, kas attiecas uz darba apstākļiem un sociālo vienotību.

Darba tiesībās ietilpst tiesības uz darbu, tiesības uz profesionālo orientāciju un izglītību, ne diskriminācija darbā, piespiedu darba aizliegums, tiesības apvienoties arodorganizācijās, tiesības izvirzīt kolektīvas prasības, sieviešu un vīriešu tiesības saņemt vienlīdzīgu samaksu par vienlīdzīgu darbu. Sociālās aizsardzības tiesības ietver tiesības uz veselības aizsardzību un sociālo apdrošināšanu.²⁹ Uz bērnu tiesībām Eiropas sociālā harta norāda 7.pants – Bērnu un

---

²⁵ Apine I., Ašmanis M., Bāra D., Baumanis T., Bleiere D., Kusiņš G., Ostrovska I., Ozoliņa Ž., Ozoliņš P., Rajevska F., Rajeviskis V., Rodins M., Runce I., Runcis A., Semanis E., Vanags E., Ievads politikā – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998

²⁶ Garsvāne S., Kamenska A., Leimane I., Levits E., Mīts M., Muižnieks N., Tāre I., Ziemele I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā - Rīga:, Dr. Inetas Ziemeles redakcijā, 2000, 15.lpp.

²⁷ Pleps J.; Pastars E.; Plakane I. Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 693.lpp.

²⁸ Eiropas sociālā harta 04.11.1950. <http://www.humanrights.lv/doc/regional/esh.htm> (aplūkots 17.10.2009.)

²⁹ Eiropas Padomes informācijas biroja mājas lapa

<http://74.125.77.132/search?q=cache:9C5Z4N9IND4J:www.coe.lv/index.php%3Fcid%3D21%26lang%3Dlv+Soci%20C4%81%20s+aizsardz%C4%ABbas+ties%C4%ABbas+ietver+ties%C4%ABbas+uz+vesel%C4%ABbas+aizsardz%C4%ABbu+un+soci%C4%81lo+apdro%C5%A1in%C4%81%C5%A1anu.&cd=2&hl=lv&ct=clnk&gl=lv> (aplūkots 06.12.2009.)

jauniešu tiesības uz aizsardzību, kurā nosaka, ka bērna vecumu uzsākot darba attiecības ir 15 gadi, nenodarbināt bērnus, ja traucē obligātas izglītības iegūšanai, kā arī regulē atvaļinājuma, brīvdienas piešķiršanas kārtību. 16.pants nosaka: „Lai nodrošinātu apstākļus, kas nepieciešami pilnīgai ģimenes kā sabiedrības pamatvienības attīstībai, Līgumslēdzējas puses apņemas veicināt ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti, fiskālie atvieglojumi, dzīvojamā fonda nodrošināšana ģimenēm, pabalsti jaunlaulātajiem un citiem piemērotiem līdzekļiem”. 17.pants nosaka: „Lai nodrošinātu efektīvu mātes un bērna tiesību uz sociālo un ekonomisko aizsardzību izmantošanu, līgumslēdzēju puses veiks tam nepieciešamos un atbilstošos pasākumus, ieskaitot attiecīgu institūciju un dienestu izveidošanu un uzturēšanu.”³⁰

Vispārējā cilvēktiesību deklarācija ir paredzēts to cilvēktiesību katalogs, kas pienākas „ikvienam”, un tas attiecas arī uz bērniem. Deklarācijā ir divi panti, kas īpaši attiecas uz bērniem. Tās 25. panta otrā daļa nosaka: „Mātēm un bērniem ir tiesības uz īpašu aizsardzību un palīdzību. Visiem bērniem laulībā un ārpus laulības dzimušajiem, ir jābauda vienāda sociālā aizsardzība” Savukārt 26. pantā ir noteikts tiesības uz izglītību.³¹

Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām norāda uz bērnu tiesībām divos pantos : 14. panta pirmā un otrā daļa nosaka bērnu aizsardzību likuma pārkāpuma gadījumā, bet 24.pants paredz bērna tiesības uz identitāti, pilsonību, kā arī uz aizsardzību no jebkāda veida diskriminācijas.³²

Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām ir reglamentētās tiesības ir vienas svarīgākajām, jo, pēc ANO attīstības programmas datiem, krietni vairāk par 1 miljardu cilvēku dzīvo ārkārtējā nabadzībā, piektā daļa no jaunattīstības valstu iedzīvotājiem katru dienu dodas gulēt nepaēduši, viena ceturtajai daļai trūkst pat laba dzeramā ūdens un kanalizācijas, bet viena trešā daļa dzīvo grūti aprakstāmā, vispārējā trūkumā. 500 miljoniem bērnu nav pieejama pat pamatzglītība, 1 miljards cilvēku nemāk ne rakstīt, ne lasīt, tāpēc šo tiesību īstenošanas nepieciešamība ir pašsaprotama un SPESKT dod vissvarīgāko normatīvo bāzi šo cilvēka pamattiesību aizsardzībā.³³ SPESKT ir noteiktas tādas pamattiesības:

Dalībvalstis atzīst ikviena tiesības uz sociālo drošību, ieskaitot sociālo apdrošināšanu (9.p.), to, ka „visplašākā iespējamā palīdzība jāsniedz ģimenēm, kas ir sabiedrības pamatgrupa, īpaši –

³⁰ Eiropas sociālā harta 04.11.1950. <http://www.humanrights.lv/doc/regional/esh.htm> (aplūkots 17.10.2009.)

³¹ Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija 10.12.1948. http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=49

³² Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 16.12.1966.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=50&underline=tz%C4%ABta

³³ Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības I – Rīga: Zvaigzne ABC, 200, 656.lpp.

tās dibināšanai un kamēr tā ir atbildīga par atkarīgo bērnu aprūpi un izglītību” (10.p.). „Īpašas aizsardzības jāsniedz mātēm saprātīgu laiku pirms un pēc bērna dzemdībām, bet strādājošām mātēm šajā laikā jāpiešķir apmaksāts atvaļinājums” (10.2.). Tāpat „īpaša aizsardzība jāsniedz bērniem un jauniešiem..., kuri jāaizsargā no ekonomiskās un sociālās ekspluatācijas”. Viņu ar likumu noteikto vecuma ierobežojumu pārkāpšana un nodarbināšana morālei un veselībai kaitīgos, dzīvībai bīstamos un tādos apstākļos, kas kavē to normālu attīstību, aizliedzama un sodāma ar likumu.” (10.3.).³⁴

Dalībvalstis „atzīst ikviena tiesības uz atbilstošu dzīves standartu sev un savai ģimenei, ieskaitot atbilstošu pārtiku, apģērbu un mitekli un pastāvīgus dzīves apstākļu uzlabošanu” (11.1.), „pamattiesības uz brīvību no bada”(11.2.), .. „augstāko sasniedzamo fizisko un garīgo veselību” (12.1.), .. „izglītību, .. kura jāvirza uz pilnīgu cilvēka personības, sajūtas par tās cieņu attīstību un cieņas pret cilvēka tiesībām un pamatbrīvībām stiprināšanu, .. tai jāsekmē visu personu efektīva līdzdalība brīvā sabiedrībā izpratne, izturētība (tolerance) starp visām tautām un visām rasu, etniskām un reliģiskām grupām, jāatbalsta Apvienoto Nāciju Organizāciju miera uzturēšanas pasākumi””(13.1.).³⁵

Daudzi starptautiskie dokumenti regulē bērnu tiesības, kuros uzsver, ka bērni paši sevi nav spējīgi aizsargāt. Tāpēc bērnu aizsardzībai ir jāpievērš īpaša aizsardzība.

ANO Bērnu tiesības deklarācija, kuru Apvienoto Nāciju Organizācija pieņēma 1959. gadā un kurā ietverti 10 pamatprincipi, uzsvērts, ka bērnam ir tiesības uz vecuma īpatnībām atbilstošu uzturu, mājokli, medicīnisko aprūpi un izklaidēšanos. Bērnam ir tiesības uz izglītību, kas veicina viņu kultūratīstību un garantē vienādas dzīves starta iespējas ar pārējiem bērniem, kā arī attīsta viņa domu un spriedumu patstāvību, morālo un sociālo atbildību, palīdz kļūt par pilnvērtīgu pilsoni.³⁶ Bērnu tiesību deklarācija bija viens no pirmajiem starptautisko tiesību dokumentiem, ko Latvijas Republika Augstākā Padome atzina par juridiski saistošu 1990. gada 4. maijā. Latvijā ar speciālu valdības lēmumu (1992. gada jūlijā) noteikti darbi, kuros aizliegts nodarbināt skolu audzēkņus vecumā līdz 15 gadiem.

ANO Konvencija par bērna tiesībām tika parakstīta 1989.gada 20. novembrī, to ir parakstījušas 174 valstis, bet ratificējušas 120 valstis. Pilnībā piedalās 192 valstis, tātad šī konvencija ir visu laiku vispopulārākais, visātrāk un visplašāk ratificētais cilvēktiesību

---

³⁴ Tur pat

³⁵ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 16.12.1966.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=50&underline=tz%C4%ABta

³⁶ ANO Bērnu tiesību deklarācija 20.11.1959. http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=96 (aplūkots 2009.gada 6. oktobrī)

dokuments.³⁷ Ievērojot Apvienoto Nāciju Organizāciju statūtus Apvienoto nāciju tautas ir apstiprinājušas savu ticību cilvēka pamattiesībām, cilvēka personības pašcieņai un vērtībai ir cieši apņēmušas sekmēt sociālo progresu un uzlabot dzīves apstākļus, pastāvot lielākai brīvībai. ANO Vispārējā cilvēktiesības deklarācija ir pasludinājusi bērnu tiesības uz īpašu gādību un palīdzību. Nodrošinot ģimenei, īpaši bērnam, izaugsmes un labklājības dabiskajai videi nepieciešamo aizsardzību un atbalstu, lai tā varētu pilnīgi uzņemties pienākumus sabiedrības ietvaros.³⁸ Latvija pievienojās Konvencijai 1992. gadā³⁹

Latvijas Republikas Civillikums apskata vecāku un bērnu savstarpējas tiesības un pienākumus, tai skaitā 179.p. par vecāku pienākumu uzturēt bērnu, kas dot pamatu vērsties tiesā tiem no vecākiem kurā apgādībā atrodas bērns un prasīt piedzīt uzturlīdzekļus bērna uzturam no otra vecāka. Šajā joma ļoti svarīgas ir bērnu interesēs 2003.gada 1.jūlijā pieņemtie Ministru kabineta noteikumi nr.348 „Par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam”, saskaņā ar kuriem atbildētājam neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa jāmaksā bērnam uzturlīdzekļus 25% vai 30% apmērā (atkarība no bērna vecuma) no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas katru mēnesi.⁴⁰ Uzdevuma realizācijas nolūkā Latvijā izveidots Uzturlīdzekļu garantiju fonds, kurš nodrošina bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu, izmaksājot uzturlīdzekļus no Uzturlīdzekļu garantiju fonda. Lietderīgi minēt Civillikuma 200.pantu, kas paredz: „ja vecāki ar bērnu apietas sevišķi slikti, kā arī tad, ja viņi nerūpējas par bērnu vai nenodrošina bērna uzraudzību un tas apdraudēt bērna attīstību, viņiem var atņemt aizgādības tiesības”. Šie panti ir teorētiski un praktiski piemērojami – likums darbojas gan juridiski, gan faktiski.⁴¹

2007.gada 01.janvārī stājas spēkā Bāriņtiesu likums, kurā paredzēta Bāriņtiesas kompetence – aizstāv bērna personiskās un mantiskās intereses, nodrošina bērna tiesību un interešu aizstāvību, izšķir vecāku domstarpības bērna aprūpes un aizgādības, kā arī citos jautājumos.⁴²

1998.gadā tika izstrādāts Bērnu tiesību aizsardzības likums. Saskaņā ar šo likumu un citiem starptautiskajiem normatīvajiem aktiem bērns ir atzīts par personu, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tajos gadījumos ko nosaka LR Civillikums. Bērnu tiesības aizsardzības likums nosaka prioritāras bērna pamattiesības, nosaka bērnu pienākumus. Šis likums regulē arī pamatnosacījumus, saskaņā ar kuriem kontrolējam bērna uzvedība un nosakāma viņa atbildība,

³⁷ Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības I – Rīga: Zvaigzne ABC, 200, 731.lpp.

³⁸ ANO Konvencija par bērna tiesībām 20.11.1989.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=97

³⁹ Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības I – Rīga: Zvaigzne ABC, 200, 731.lpp.

⁴⁰ Par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam: MK noteikumi Nr. 348, *Latvijas vēstnesis*, 2006. 1. jūlijs

⁴¹ Civillikums: LR likums. *Ziņotājs*, 1992. 29., 30.jūlijs.

⁴² Bāriņtiesu likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2006. 7. jūlijs.

tas reglamentē vecāku un citu fizisko un juridisko personu, kā arī valsts un pašvaldību tiesības, pienākumus un atbildību par bērna tiesību nodrošināšanu, nosaka bērna tiesību aizsardzības sistēmu un tās darbības tiesiskos principus.⁴³

Latvijas Republikas Krimināllikums paredz atbildību arī par citiem noziedzīgiem nodarījumiem pret nepilngadīgiem, tai skaitā par bērna samainīšanu (167.p.), par adopcijas noslēpuma izpaušanu (169.p.), nepilngadīgā iesaistīšanu noziedzīgā nodarījumā (172.p.), nepilngadīga novešanu līdz dzēruma stāvoklim (173.p.), cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo (174.p.). Tiesu praksē ir vairākās lietās kur par augstākminētiem Krimināllikuma pantiem vainīgas personas tika sodītas ar reālo brīvības atņemšanu. Attiecībā par nepilngadīgiem, kas izdarīja noziedzīgus nodarījumus, Latvija Republikas Krimināllikuma VII nodaļā paredzētas nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības, tai skaitā audzinošā rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana.

Latvijā darbojas sociālās korekcijas izglītības iestādēs, kurās tiek ievietoti bērni ar sociālās uzvedības novirzēm un kuras, ja nepieciešams tiek piemēroti ārstnieciskā rakstura piespiedu līdzekļi un šajā sociālās korekcijas izglītības iestādē bērns ievietojams, ja viņa uzvedības sociālā korekcija bijusi nesekmīga vai viņš izdarījis noziedzīgu nodarījumu pirms 14 gadu vecuma sasniegšanas.⁴⁴

2007. gada 01. janvārī stājās spēkā Tiesībsarga likums, kura mērķis ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību. Tiesībsarga birojs informē sabiedrību par bērna tiesībām, izskata sūdzības par bērna tiesību pārkāpumiem un iesniedz priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu.⁴⁵

Latvijā ir izveidotas un darbojas bērna tiesību aizsardzības organizācijas:

- Labklājības ministrija – izstrādā valsts politikas projektus bērna un ģimenes sociālās drošības jomā,
- Veselības ministrija – izstrādā valsts politikas projektus bērnu veselības aprūpes jomā,
- izglītības un zinātnes ministrija – izstrādā valsts politikas projektus bērnu izglītības un sporta jomā,
- Iekšlietu ministrija – nodrošina, lai tiktu izstrādāts programmas projekts bērnu noziedzības novēršanai un bērnu aizsardzībai.
- Tieslietu ministrija organizē tiesnešu apmācību bērnu tiesību jautājumos,

⁴³ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs.

⁴⁴ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, Nr.199/200.

⁴⁵ Tiesībsarga likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2008. 25. aprīlis.

- Ģenerālprokuratūra organizē prokuroru apmācību bērnu tiesību jautājumos.
- Bērnu un ģimenes lietu ministrija sadarbībā ar citām ministrijām izstrādā valsts politikas projektus bērnu tiesību aizsardzības jomā un sagatavo iesniegšanai ANO Bērnu tiesību komitejā ziņojumu par bērnu stāvokli Latvijā un pasākumiem kas veikti bērna tiesību nodrošināšanai.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību iekļaušana konstitūciju cilvēktiesību katalogos ir atkarīga ne vien no valsts labās gribas, bet arī no tās ekonomiskajām iespējām, tādēļ valstis parasti neietver plašus šo tiesību uzskaitījumus, lai izvairītos no situācijas, kad valsts nespēj pildīt uzņemtās saistības.⁴⁶

Īpašu uzmanību pelna ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskām tiesībām. Fakultatīvais protokols. Saskaņā ar protokolu valstis, kuras to ir parakstījušas, atzīst ANO Cilvēktiesību komitejas tiesības pieņemt un izskatīt ne vien dalībvalstu ziņojumus un sūdzības, bet arī atsevišķu personu sūdzība par Starptautiskā pakta pārkāpumiem šajās valstīs. Latvija Republikā 1994. gada 28. aprīlī. tiek ievērots ANO Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. 1995. gada 10. februārī Latvija kļuva par Eiropas Padomes pilntiesīgu dalībvalsti. 1950. gada Latvijas Republika ir parakstījusi Eiropas konvenciju par cilvēktiesībām un pamatbrīvībām un tās papildus protokolus. Šī konvencija ir Starptautisko cilvēktiesību dokuments, kas nosaka minimālo cilvēktiesību standartu. Ratificēja 1997.gada jūnijā.

Pie nacionālajiem cilvēktiesību iedzīvošanas mehānismiem ir pieskaitāmi likumi, ieskaitot konstitūciju, citi tiesību akti, tiesas un citas ar likumu pilnvarotas institūcijas, kuru pienākumos ietilpst cilvēktiesību praktiskā aizsargāšana valstī.

1991. gada 10. decembra LR konstitucionālais likums „Par cilvēka un pilsoņa tiesībām un pienākumiem” ir galvenais cilvēktiesības garantējošais tiesību akts Latvijā. 1995. gada 18. jūlijā LR Satversmes 81.panta kārtībā pieņēma noteikumus par valsts Cilvēktiesību biroju. Biroja darbības galvenie virzieni ir iedzīvotāju sūdzību izskatīšana, esošās cilvēktiesību situācijas izpēte un uzlabošana, sabiedrības informēšana un izglītošana.⁴⁷

1990. gada 4. maijā Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma ne vien deklarāciju par valstiskās neatkarības atjaunošanu, bet arī deklarāciju, ka Latvijas Republika pievienojas 51 Starptautiskajam dokumentam par cilvēku tiesībām. Dokumentu sarakstu ievada Vispārējā

⁴⁶ Pleps J.; Pastars E.; Plakane I. Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 694.lpp.

⁴⁷ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs.

cilvēktiesību deklarācija, Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām un Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām.⁴⁸

1.4. Sociālā drošība

Starptautisks pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām Dalībvalstis atzīst ikviena tiesības uz sociālo drošību, ieskaitot sociālo apdrošināšanu (9.p.), to, ka „visplašākā iespējamā palīdzība jāsniedz ģimenēm, kas ir sabiedrības pamatgrupa, īpaši – tās dibināšanai un kamēr tā ir atbildīga par atkarīgo bērnu aprūpi un izglītību”⁴⁹

Latvijas pilsoņi, pārcēloties uz dzīvi kādā no ES dalībvalstīm, nezaudēs tiesības uz pabalstiem un pensijām, kuras viņi būs ieguvuši iepriekš, piemēram, veicot sociālās apdrošināšanas iemaksas. Visu dalībvalstu pilsoņi savās tiesībās uz sociālās drošības pabalstiem būs vienlīdzīgi. Visi sociālās apdrošināšanas periodi neatkarīgi no ES dalībvalsts, kurā tie ir uzkrāti, tiks summēti, lai noteiktu tiesības uz pabalstiem un pensijām. Uz katru dalībvalsts pilsoni tiks attiecināti tikai vienas valsts tiesību akti, parasti, tās, kurā persona ir nodarbināta. Latvijas pilsoņi, pārcēloties uz dzīvi kādā no ES dalībvalstīm, nezaudēs tiesības uz pabalstiem un pensijām, kuras viņi būs ieguvuši iepriekš, piemēram, veicot sociālās apdrošināšanas iemaksas. Visu dalībvalstu pilsoņi savās tiesībās uz sociālās drošības pabalstiem būs vienlīdzīgi. Visi sociālās apdrošināšanas periodi neatkarīgi no ES dalībvalsts, kurā tie ir uzkrāti, tiks summēti, lai noteiktu tiesības uz pabalstiem un pensijām. Uz katru dalībvalsts pilsoni tiks attiecināti tikai vienas valsts tiesību akti, parasti, tās, kurā persona ir nodarbināta. Šie principi ietverti regulā (EEK) Nr. 1408/71 par sociālās drošības shēmu piemērošanu darba ņēmējiem, pašnodarbinātajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri pārvietojas Kopienas teritorijā. Tās mērķis ir nodrošināt, lai ES ietvaros robežu šķērsojošie darba ņēmēji no sociālās drošības tiesību viedokļa nebūtu sliktākā stāvoklī nekā tad, ja viņi būtu palikuši savā dzimtenē.⁵⁰

Regula piemērojama attiecībā uz šādām pensijām un pabalstiem:

- vecuma pensijas;
- invaliditātes pensijas;
- apgādnieka zaudējuma pensijas;

⁴⁸ http://www.historia.lv/alfabets/L/la/neatkar_atj/dok/1990.05.04.htm

⁴⁹ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 16.12.1966.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=50&underline=tz%C4%ABta

⁵⁰ Regula (EEK) Nr.1408/71 par sociālā nodrošinājuma shēmu piemērošanu darba ņēmējiem un to ģimenēm, kas pārvietojas Kopienas teritorijā

- atlīdzības sakarā ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- slimības un maternitātes pabalsti;
- bezdarbnieka pabalsti;
- apbedīšanas pabalsti;
- ģimenes pabalsti

Regula Nr.1408/71 tikai koordinē dalībvalstu nacionālo likumdošanu sociālās drošības jomā. Tas nozīmē, ka dalībvalstīm ir dota brīva izvēle izlemt, kuras personas ir sociāli apdrošināmas, kādi pabalsti un pēc kādiem noteikumiem piešķirami, kādai jābūt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmei, kā aprēķināmi pabalsti un uz cik ilgu laiku tie piešķirami utt. Eiropas padome īpašu uzmanību pievērš cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību. Izmantojot gan Eiropas Savienības strukturālo fondu līdzekļus, gan Eiropas padomes valstu labo praksi, rīcības programmas, starptautiska, nacionāla vai vietēja mēroga projektus, kā arī nodarbinātības un kvalifikācijas celšanas pasākumus, pakāpeniski samazināsies riski iedzīvotājiem, tai skaitā invalīdiem, pensijas un pirmspensijas vecuma cilvēkiem, jauniešiem, vecākiem, kas vieni audzina bērnus, daudz bērnu ģimenēm u.c., nokļūt nabadzības un sociālās atstumtības situācijā.⁵¹

Latvijas Republikas likums „Sociālo drošību likums” nosaka sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to realizēšanas pamatnosacījumus, kā arī reglamentē sociālo pakalpojumu veidus, to skaitā sociālo un audzināšanas palīdzību, sekmējot sociālo taisnīgumu un sociālo drošību. Likums veicina: iespēju brīvi izvēlēties nodarbošanos un ar savu darbu nopelnīt dzīvei nepieciešamos līdzekļus; vienādus priekšnoteikumus katra personības brīvai attīstībai; ģimenes aizsardzību, atbalstīšanu un attīstību; īpašu dzīves grūtību pārvarēšanu vai mazināšanu, sniedzot palīdzību un radot pašpalīdzības iespējas. Likuma mērķis ir nodrošināt, lai sociālie pakalpojumi tiktu sniegti savlaicīgi un institūcijas, kas ir atbildīgas par pakalpojumu sniegšanu, būtu viegli pieejamas. Piemērojot šo likumu un veicot praktiskus pasākumus, sociālās tiesības jāīsteno pēc iespējas pilnīgāk. Atlīdzināt ģimenes izdevumus personai, kura uztur un kurai ir jāuztur bērni saskaņā ar likumu un citiem normatīvajiem aktiem (8.pants.). Piešķirt pabalstus dzīvokļa nodrošināšanu saistīto izdevumu segšanai vai uz atvieglojumiem īres nomaksā saskaņā ar likumu (9. pants.). Sniegt palīdzību bērniem un jauniešiem. (10. pants.). Bērniem un jauniešiem ir tiesības uz valsts atbalstu viņiem paredzēto pakalpojumu saņemšanā. Šiem pakalpojumiem jāveicina bērnu un jauniešu pilnveidošana un jāatbalsta audzināšana ģimenē.⁵²

⁵¹ Sociālā drošība, Labklājības ministrijas mājas lapa, http://www.rms.lv/recre/lat/job_market_7.htm

⁵² Par sociālo drošību: LR likums. 1995. 21. septembris, Nr. 144

Latvijas Republikas likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu” , ko Saeima pieņēma 1997. gada 01. oktobrī un kas stājas spēkā 1998. gada 1. janvārī. Šis likums nosaka valsts sociālās apdrošināšanas vispārīgos principus, kā arī regulē tās finansiālo un organizatorisko struktūru. Sociālā apdrošināšana ir pasākums kopumā, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī papildu izdevumiem sakarā bērna kopšanu un ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi. Sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek sniegti sociāli apdrošinātām personām. Tos finansē no sociālām apdrošināšanas izmaksām. Sociālās palīdzības pakalpojumi tiek sniegti visiem Latvijas Republikas pilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuriem piešķirts personas kods, izņemot personas, kuras ir saņēmušas termiņuzturēšanās atļauju.⁵³

Sociālās pamattiesības ir ne tikai atsevišķas materiālās intereses, bet arī sociālo interešu kopums, tiesisko metožu kopums, ar kuriem tiek īstenotas t.s. sociālās tiesības uz darbu, veselības aprūpi, tiesības uz uzturu, apģērbu, mājokli, bērna audzināšanu un izglītību.⁵⁴ Katras valsts tiesība ir iekļaut vai neiekļaut šīs tiesības savās konstitūcijās, tomēr, ja valsts ir izšķīrusies par šādu soli, tad tās pienākums ir nodrošināt atbilstošu šo cilvēktiesību īstenošanas mehānismu.⁵⁵

Veidojot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, lai īstenotu Satversmē garantētās personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, valstij ir pienākums izveidot efektīvu šo tiesību normu īstenošanas mehānismu.⁵⁶

1.5. Pabalsti Latvijā

Latvijas Republikas Satversmes 110 pants nosaka, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības.⁵⁷ Interpretējot Satversmes 110.panta pirmajā daļā ietvertās pamattiesības, vienlaikus jāņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās normas un to piemērošanas prakse⁵⁸

⁵³ Par valsts sociālo apdrošināšanu: LR likums. 1997. 21. oktobris, Nr. 274/276

⁵⁴ Bleckmann A. Staatsrecht II – Die Grundrechte. 3., erweiterte Auflage. Carl Heymanns Verlag KG, 1989., S.15.

⁵⁵ Pleps J.; Pastars E.; Plakane I. Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 694.lpp.

⁵⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2000-08-0109

<http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-08-0109.rtf>

⁵⁷ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs.

⁵⁸ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 10.punkts

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 23. panta pirmā daļa noteic, ka „ģimene ir dabiska sabiedrības pamat šūniņa, un tai ir tiesības baudīt sabiedrības un valsts aizsardzību”.⁵⁹ Arī Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, kultūras un sociālajām tiesībām 10. panta pirmā daļa paredz, ka dalībvalstis nodrošina iespējami plašāku aizsardzību un palīdzību ģimenei, it sevišķi tās dibināšanas posmā un kamēr tās pienākums ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. Ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību cita starpā ietver arī tiesības uz valsts sniegtu finansiālu atbalstu.⁶⁰

Eiropas Sociālās hartas 16. pants nesniedz izsmeļošu ģimenes politikas instrumentu sarakstu, proti, nenoteic, kādi var būt pabalsti un kādos apstākļos tie būtu izmaksājami. Ievērojot noteiktas minimālās prasības, valstis pašas ir tiesīgas izvēlēties savus līdzekļus ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības īstenošanai. Tādējādi no Satversmes 110. panta un Latvijas starptautiskajām saistībām cita starpā izriet valsts pozitīvais pienākums izveidot un uzturēt sistēmu, kas vērsta uz ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību.⁶¹

Latvijā šāda sistēma ir izveidota, nosakot normatīvajos aktos vairākus pabalsta veidus, kas nodrošina materiālo atbalstu ģimenei, proti:

Maternitātes pabalstu (māmiņa alga) izmaksā divās daļās. Pirmā daļa tiek maksāta par grūtniecības atvaļinājuma topošai mātei, kura līdz 12. grūtniecības nedēļai ir stājusies medicīniskajā uzskaitē. Otrā daļu maksā pēc bērna piedzimšanas. Maternitātes pabalstu piešķir par 112 kalendārajām dienām.

14 dienu ilgu papildu atvaļinājumu var saņemt mātes, ja grūtniecības, dzemdību vai pēcdzemdību laikā mātei ir bijušas veselības problēmas vai piedzimuši divi vai vairāki mazuli un mātes, kuras grūtniecības uzskaitē stājušās līdz 12. grūtniecības nedēļai un visu grūtniecības laiku saņēmušas medicīnisko aprūpi.^(5.pants)⁶² Grūtniecības un dzemdības atvaļinājuma piešķiršanu nosaka Darba likuma 154. pants. Lielākais laika periods, par kuru var saņemt maternitātes pabalstu, ir 140 dienas. Maternitātes pabalstu piešķir 100 procentu apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas. ^(10.pants)⁶³ Aprēķinā ņem vērā darba ņēmēja vidējo

⁵⁹ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 16.12.1966.

⁶⁰ Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 1976.gada 3.janvārī.

<http://www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/@id=25>

⁶¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2005-09-01

<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19&smode=1>

⁶² Par maternitātes un slimības apdrošināšanu: LR likums, 1995. 23. novembris, Nr. 182

⁶³ Par maternitātes un slimības apdrošināšanu: LR likums, 1995. 23. novembris, Nr. 182

apdrošināšanas iemaksu algu aprēķina par sešu kalendāro mēnešu periodu, kas beidzas divus mēnešus pirms tā mēneša, kurā sākas grūtniecības atvaļinājums.⁶⁴

Maternitātes pabalstu var saņemt arī bērna tēvs vai cita persona, kas kopj jaundzimušo mājās, taču ne ilgāk kā līdz bērna 70. dzīves dienai. Tas ir gadījumos, ja māte:

slimības dēļ nevar kopt mazuli līdz 42. pēcdzemdību dienai;

ir atteikusies no bērna kopšanas;

ir mirusi dzemdībās vai laika posmā līdz 42. pēcdzemdību dienai.

Salīdzinot, piemēram, Zviedrijā „Maternitātes pabalsta” nav, bet ir „Vecāku pabalsts”, jo Zviedrijā, ir ļoti būtiski, lai tētis un mamma jau no bērna dzimšanas ar bērnu būtu kopā vienlīdz ilgi.⁶⁵

Savukārt Norvēģijā maternitātes gadījumā apdrošinātajiem vecākiem, kuri ir strādājuši algotu darbu vismaz sešus mēnešus pēdējo desmit mēnešu laikā pirms atvaļinājuma perioda sākšanās, ir tiesības saņemt dienas naudas pabalstu 44 nedēļas. Maternitātes dienas nauda ir vienāda ar slimības pabalstu (tiek segti 100 % no profesionālajiem ienākumiem). Ja jaunā māmiņa vēlās, viņai ir iespējams izvēlēties garāku atvaļinājuma periodu, 54 nedēļas ar zemāku atlīdzības līmeni (tiek segti 80 % no profesionālajiem ienākumiem). Trīs atlīdzības perioda nedēļas mātei ir jāizmanto pirms dzemdībām. Vairāku bērnu piedzimšanas gadījumā vecākiem ir tiesības uz piecām papildu pilna naudas pabalsta nedēļām (vai septiņām ar samazinātu atlīdzības līmeni) par katru nākamo bērnu. Mātei ir jāizmanto vismaz sešas atvaļinājuma nedēļas tieši pēc dzemdībām. Ja māte atsāk strādāt pirms apmaksātā maternitātes atvaļinājuma beigām, tad tēvam ir tiesības uz dienas naudas pabalstu atlikušajā periodā. Tēvam tiek rezervētas sešas nedēļas no kopējā dienas naudas pabalsta perioda. Lai saņemtu šo pabalstu, viņam ir jāpaliek mājās un jā rūpējas par bērnu. Apdrošinātie tēvi var saņemt paternitātes dienas naudas pabalstu attiecībā uz viņu pašu ienākumiem, neatkarīgi no tā vai māte atbilst attiecīgajiem noteikumiem, bet ar nosacījumu, ka viņa pēc dzemdībām atsāk strādāt vai mācīties un ka tēvs ikdienā rūpējas par bērnu. Šādā gadījumā atvaļinājuma periods ir attiecīgi 29 vai 39 nedēļas garš. Sieviete, kurai nav tiesības uz dienas naudas pabalstu maternitātes gadījumā, saņem vienreizēju prēmiju 33 584 NOK (2800Ls) apmērā (to izmaksā arī sievietei, kurai ir tiesības uz naudas pabalstu, bet tā apmērs ir mazāks par šīs prēmijas summu)⁶⁶

⁶⁴ Valsts sociālās apdrošināšanas mājas lapa, <http://www.vsaa.lv>

⁶⁵ Žurnāls „Mans mazais” mājas lapa, <http://www.mansmazais.lv/article/155408/>

⁶⁶ http://www.norvegija.lv/About_Norway/policy/Labkljba/benefits/

Bērna piedzimšanas pabalsti tiek izmaksāti vienu reizi no astotās bērna dzīvības dienas vai no adopcijas vai aizbildniecības nodibināšanas dienas. To piešķir vienam no bērna vecākiem vai cilvēkam, kurš paņēmis aizbildniecībā bērnu līdz viena gada vecumam.⁶⁷ Bērna piedzimšanas pabalstu apmērs ir 296 Ls - 100 % no zīdaiņa pūriņa vērtības naudas izteiksmē, kura ir norādīta faktiskajās cenās 2003.gada janvārī. (Zviedrijā pabalsti tiek koriģēti katru gadu atbilstoši izmaiņām patēriņa cenu indeksu⁶⁸) Par katru piedzimušo bērnu un papildus saņem piemaksu par pirmā bērna piedzimšanu 100 Ls apmērā; par otro 150 Ls apmērā, par trešo un katra nākamā bērna piedzimšanu 200 Ls apmērā.⁶⁹ (MK noteikumi Nr. 166 2punkts) Kopsummā tiks saņemts: par pirmo bērnu – 396 lati; par otro bērnu – 446 lati; par trešo un katru nākamo – 496 lati.

Ar 05.04.2010. stājas spēkā grozījumi Ministru kabineta 2005.gada 08.marta noteikumos Nr. 166 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu” un tie paredz, ka par bērniem, kas dzimuši 2010.gada 5.aprīlī vai vēlāk, bērna piedzimšanas pabalsts ir 296 lati bez šeit iepriekš minētās piemaksas. (Ministru kabineta 26.05.2009. noteikumi Nr. 491 „Grozījumi Ministra kabineta 2005.gada 08.marta noteikumos Nr.166 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu”).⁷⁰

Vecāku pabalstu piešķir vienam no bērna vecākiem, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu, bērnu faktiski kopj un audzina līdz bērna viena gada vecumam un, ja šī persona ir nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatām par darba ņēmēju vai pašnodarbināto). Piešķiramā pabalsta apmērs ir 70 procenti no pabalsta saņēmēja mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, ja pabalsta saņēmējs atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātais Mēneša vidējo apdrošināšanas iemaksu algu aprēķina par 12 mēnešu periodu, kas beidzies trīs mēnešus pirms bērna piedzimšanas mēneša.⁷¹ Ikvienam ir tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu sakarā ar bērna dzimšanu vai adopciju. Šādu atvaļinājumu piešķir uz laiku, kas nav ilgāks par pusotru gadu, līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu. (156 panta 1daļa)⁷² Vecāku pabalstu maksā līdz bērna viena gada vecumam.

---

⁶⁷ Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. 2002. 19. novembris, Nr. 168

⁶⁸ <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2008-2009/europe/sweden.html>

⁶⁹ Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu: MK noteikumi Nr. 166, *Latvijas vēstnesis*, 2005. 15.marts.

⁷⁰ Par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību: MK noteikumi Nr. 1176. *Latvijas vēstnesis*, 2009. 21. oktobris.

⁷¹ Par maternitātes un slimības apdrošināšanu: LR likums, 1995. 23. novembris, Nr. 182

⁷² Darba likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2001. 6. jūlijs, Nr. 105

Sākot ar 01.07.2009. izmaksājamā pabalsta apmērs strādājošam pabalsta saņēmējam (nodarbinātai personai, kura neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, vai kura gūst ienākumus kā pašnodarbinātā) izmaksā 50% apmērā no piešķirtā pabalsta apmēra. Pabalstu 100% piešķirtajā apmērā izmaksā, ja pabalsta saņēmējs atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātais.⁷³

Salīdzinot, Zviedrijā vecāku pabalstu piešķir vienam no vecākiem, kurš ir bērnu kopšanas atvaļinājumā par 480 dienas, no kurām 180 dienas viens vecāks var piešķirt otram vecākam, bet pašam obligāti jāizlieto 60 dienas, otrs no vecākiem tās izmantot nevar. Atvaļinājumu var izlietot līdz bērna 8 gadu vecumam. Pabalsta apmērs ir 80 procenti no pabalsta saņēmēja mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, kur ir noteikti griesti 480 dienas = 712 kronas (49 Ls dienā, t.i., 1490 Ls mēnesī)⁷⁴ Pēc Zviedru prakses var secināt, ka likums veicina lai bērnu kopšanā jau no piedzimšanas ar bērnu būtu kopā abi vecāki kā mamma tā tētis.

Savukārt Norvēģijā Naudas pabalstus piešķir par bērniem, kuri ir vecumā no 1 līdz 3 gadiem un dzīvo Norvēģijā. Vissvarīgākais noteikums, lai saņemtu naudas pabalstu pilnā apjomā, ir, ka bērns nedrīkst būt ievietots dienas uzņemšanas centrā, kurš saņem valsts subsīdijas. Ja līgumā ir paredzēts, ka bērns šādā subsidētā dienas centrā uzturas vismaz 33 stundas nedēļā, tad ģimenei ir tiesības uz samazinātu naudas pabalstu.

Naudas pabalstu aprēķina šādā veidā:

Līgumā noteiktais laiks nedēļā, kas tiek pavadīts dienas centrā	Naudas pabalsta procentu līmenis attiecībā pret pilnu apjomu	NOK dienā
Nav	100	39636 (3306 Ls)
Maksimāli 8 stundas	80	31704 (2644 Ls)
9 līdz 16 stundas	60	23784 (1984 Ls)
17 līdz 24 stundas	40	15852 (1322 Ls)
25 līdz 32 stundas	20	7932 (662 Ls)
33 stundas vai vairāk	Pabalsts netiek izmaksāts	0

⁷³ Valsts sociālās apdrošināšanas mājas lapa, <http://www.vsaa.lv>

⁷⁴ <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2008-2009/europe/sweden.html>

Zviedrijā mammas, kuras audzina bērnu vienas, saņem visas 480 atvaļinājuma dienas. Visas 480 dienas netiek izmaksāts pilns vecāku pabalsts. 90 dienas no 480 vecāki var saņemt pabalstu 60 kronu dienā, nevis 80% no algas.⁷⁵ Norvēģijā Atbilstoši likumam par ģimenes pabalstiem, vientuļie vecāki, kuriem ir par trīs gadiem jaunāki bērni, var saņemt pabalstu par vienu bērnu vairāk nekā ir faktiski. Turklāt, atbilstoši likumam par valsts apdrošināšanu, viņiem ir tiesības uz pagaidu pilnu pabalstu, kura papildu summa ir 7920 NOK. (661 Ls) gadā.⁷⁶

Bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu līdz viena gada vecumam, ja šī persona nav bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā. Ja darba attiecībās nepastāv un nesaņem maternitātes pabalstu, tad bērna kopšanas pabalstu sāk maksāt no bērna dzimšanas dienas 50 Ls mēnesī līdz bērna viena gada vecumam. No bērna viena līdz divu gadu vecumam pabalsts ir 30 lati mēnesī.(7.pants)⁷⁷

Salīdzinot, Zviedrijā saņem minimālo pabalstu 180 kronas (13 Ls dienā, t.i., 395 Ls mēnesī).⁷⁸

Ģimenes pabalstu piešķir vienam no bērna vecākiem; aizbildnim vai faktiskajam bērna audzinātājam, kurš noteikts ar bāriņtiesas lēmumu. Pabalstu maksā par katru ģimenē audzināmo bērnu no viņa dzimšanas dienas līdz 15 gadu vecumam (6.pants)⁷⁹ 8 latu apmērā par katru bērnu⁸⁰ Ja bērns pēc 15 gadu vecuma sasniegšanas turpina mācīties vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un nesaņem stipendiju, tad pabalstu turpina maksāt līdz 19 gadu vecumam. Pabalsts tiek piešķirts un izmaksāts (6.pants)⁸¹

Salīdzinot, Zviedrijā bērnu pabalsts – 1050 kronu (gandrīz 79 lati mūsu 8 Ls vietā) katru mēnesi no dzimšanas līdz 16 gadu (Latvijā 15 gadi) vecumam (vai 20 gadu (Latvijā 19 gadi) vecumam, ja bērns turpina mācīties), kā arī izmaksājot bērna pabalstu tiek ņemts vērā daudz bērnu ģimeņu status, kas Latvijā netiek piemērots. Latvijas normatīvajos aktos „dauzbērnu ģimenes” netiek definētas.⁸²

⁷⁵ Žurnāls „Mans mazais” mājas lapa, <http://www.mansmazais.lv/article/155408/>

⁷⁶ Eiropas komisijas mājas lapa

http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/nor/2_08_lv.htm

⁷⁷ Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. Latvijas vēstnesis, 2002. 19. novembris, Nr. 168

⁷⁸ <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2008-2009/europe/sweden.html>

⁷⁹ Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. Latvijas vēstnesis, 2002. 19. novembris, Nr. 168

⁸⁰ MK noteikumi Nr.1176 „Par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību”

⁸¹ Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. Latvijas vēstnesis, 2002. 19. novembris, Nr. 168

⁸² <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2008-2009/europe/sweden.html>

Bērnu pabalsts un daudzbērnu pabalsts (100 zviedru kronu ≈ 6,83 latu)

Bērnu skaits	Bērnu pabalsts Zviedrijā	Daudzbērnu pabalsts Zviedrijā	Summa	Ģimenes pabalsts Latvijā (15.pants)⁸³
1	1 050 (72 Ls)	-	1 050 (72 Ls)	8 Ls
2	2 100 (143 Ls)	100 (7 Ls)	2 200 (150 Ls)	9.60 Ls
3	3 150 (215 Ls)	354 (24 Ls)	3 604 (246 Ls)	12.80 Ls
4	4 200 (287 Ls)	860 (59 Ls)	5 514 (377 Ls)	14.40 Ls un nākamo
5 un nākamo		1050 (72Ls)		

Savukārt Norvēģijā ģimenes pabalstus piešķir par bērniem, kuri ir jaunāki par 18 gadiem Ģimenes pabalsta gada apmērs ir 11640 NOK (971 Ls) par bērnu. Saņēmēji, kuri dzīvo Norvēģijas Karalistes Arktikas reģionos, saņem gada piemaksas par katru bērnu 3840 NOK (320 Ls) apmērā. Turklāt, atbilstoši likumam par valsts apdrošināšanu, viņiem ir tiesības uz pagaidu pilnu pabalstu, kura papildu summa ir 7920 NOK (661 Ls). Šo papildu summu gadā piešķir ģimenes apgādniekam par katru bērnu.⁸⁴

Bērna invalīda kopšanas pabalstu piešķir vienam no bērna vecākiem vai aizbildnim, kurš kopj bērnu invalīdu, kuram Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija ir noteikusi invaliditāti un izsniegusi atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību. Bērna invalīda kopšanas pabalsta apmērs ir 150 latu mēnesī. Pabalsta izmaksu izbeidz, kad beidzas termiņš, uz kuru ir noteikta invaliditāte un īpašas kopšanas nepieciešamība un, kad bērns sasniedz 18 gadu vecumu.⁸⁵

Paternitātes pabalstu un atvaļinājumu var saņemt jaundzimušā bērna tēvs, Ja strādā algotu darbu un ir sociāli apdrošināts. Paternitātes atvaļinājums ilgst desmit kalendārās dienas.

⁸³ Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. Latvijas vēstnesis, 2002. 19. novembris, Nr. 168

⁸⁴ Eiropas komisijas mājas lapa

http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/nor/2_08_lv.htm

⁸⁵ Noteikumi par bērna invalīda kopšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību: MK noteikumi Nr. 940, *Latvijas vēstnesis*, 2005. 16. decembris.

Šis atvaļinājums ir jāizmanto līdz bērna divu mēnešu vecumam. Paternitātes pabalstu piešķir par piešķirtajām atvaļinājuma dienām. (155 pants 1punkts)⁸⁶

Darba ņēmējam vidējo apdrošināšanas iemaksu algu aprēķina par sešu kalendāro mēnešu periodu, kas beidzas divus mēnešus pirms tā mēneša (31.pants 1 punkts), kurā sākas atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu. Pabalsta apmērs ir 100 procentu no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas. (10 trīs prim pants)⁸⁷

Ar 2010.gada 1.janvāra darba ņēmējam vidējo apdrošināšanas iemaksu algu paternitātes pabalstam aprēķinās par 12 kalendāro mēnešu periodu, kas beidzas divus mēnešus pirms tā mēneša, kurā sākas atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu.⁸⁸

Valsts sociālais pabalstu - atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu ir tiesības saņemt Latvijā dzīvojošiem Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuriem piešķirts personas kods. Atlīdzību piešķir par aizbildnībā esošajiem bērniem, kuriem piešķirts personas kods, izņemot gadījumus, kad aizbildnībā esošajiem bērniem ir izsniegtas termiņuzturēšanās atļaujas. (Valsts sociālo pabalstu likums 10 pants)⁸⁹ Atlīdzības apmērs ir 38 lati mēnesī neatkarīgi no aizbildnībā esošo bērnu skaita (MK noteikumi Nr. 182 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu” 2 daļas 2 punkts)⁹⁰

Latvijā ir būtiski mainījusies valsts ģimenes pabalstu sistēma kopš Latvijas neatkarības atgūšanas. Valsts ģimeņu pabalstu sistēma, kas bija spēkā līdz Latvijas neatkarības atgūšanai nespēja segt ģimenē radušos izdevumus, kas saistīti ar bērna aprūpi un izdzīvošanu. Tomēr ir pagājuši 20 gadi kopš neatkarības iegūšanas un šobrīd Latvija ir iestājusies Eiropas Savienībā un dzīves līmenis ir mainījies atbilstoši Eiropas Savienības standartiem.

Veicot pētījumus starp Eiropas Padomes dalībvalstīm, konkrēti, starp Zviedriju un Norvēģiju nonācu pie secinājuma, ka māmiņām un bērniem vislabākā dzīve būtu, piemēram, Zviedrijā un Norvēģijā, jo atskatoties uz Latvijas reālo situāciju: nestabils darba tirgus, mazas algas, masveida emigrācija uz citām valstīm, nestabilā pabalstu sistēma un citas problēmas, cilvēkos veicina stresu. Papildus satraukumu rada, tas, ka māmiņas pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma zaudē konkurētspēju darba tirgū, jo valsts nespēj nodrošināt bērnus ar bērnodarziem, kā arī materiālie apsvērumi un nestabili ienākumi ģimenē, ir viens no iemesliem, kāpēc bērnu nevar ievietot privātajos bērnodārzos.

⁸⁶ Darba likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2001. 6. jūlijs, Nr. 105

⁸⁷ Par maternitātes un slimības apdrošināšanu: LR likums, 1995. 23. novembris, Nr. 182

⁸⁸ Likuma projekts ar 01.01.2010 „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”: LR likums, 1995. 23. novembris, Nr. 182

⁸⁹ Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2002. 19. novembris, Nr. 168

⁹⁰ Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu: MK noteikumiem Nr.182

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10.pants nodrošina, ka: "Visplašākā iespējamā aizsardzība un palīdzība jānodrošina ģimenei, kas ir dabiska sabiedrības pamat šūniņa, īpaši tās dibināšanas posmā, un kamēr tā ir atbildīga par bērnu aprūpi un audzināšanu", „Īpaša aizsardzība jānodrošina mātēm nepieciešamajā periodā pirms un pēc dzemdībām. Strādājošām mātēm šajā periodā piešķirams apmaksāts atvaļinājums vai atvaļinājums ar pietiekamu sociālās nodrošināšanas pabalstu izmaksu” un "Jāveic speciāli aizsardzības un palīdzības pasākumi visu bērnu un jauniešu interesēs bez jebkādas diskriminācijas." ⁹¹

Lai sakārtotu bērnu kopšanas pabalstu sistēmu ir nepieciešams noteikt efektīvāku bērnu kopšanas pabalstu sistēmu, t.i., tādu sistēmu, kas gan veicina demogrāfiskās situācijas uzlabošanu valstī, gan vienlaikus nodrošina bērnu, it īpaši zīdaiņu, pilnvērtīgu aprūpi.

Stimulēt vecāku tiešu iesaistīšanos bērnu aprūpē, kopšanā un pieskatīšanā un nodrošināt iespēju abiem vecākiem būt kopā ar bērnu. Saskaņā ar ANO Konvenciju par bērnu tiesībām dalībvalstīm ir jānodrošina bērna pirmajos mēnešos abu vecāku dalību audzināšanā. Bērnam ir nepieciešama abu vecāku mīlestība un uzmanība.

Mainīt ilgtermiņa pabalstus, pielīdzinot vismaz iztikas minimumam un katru gadu pārskatīt un mainīt atbilstoši inflācijai, piemēram, ģimenes pabalstu.

Noteikt vecāku pabalstiem griestus, kas būtu līdzvērtīgi vidējai darba algai valstī, kā piemēru var ņemt Zviedrijas un Norvēģijas valdības veiktās izmaiņas likumā. Pabalstu griestu noteikšana ir nepieciešama tāpēc, ka daudzi izmanto šodienas situāciju saviem savtīgiem nolūkiem īpaši pašnodarbinātie.

Ar likumu noteikt, lai bērnu pabalsti tiek koriģēti reizi gadā atbilstoši cenām un inflācijai. Piemēram, bērna piedzimšanas pabalsts nav pārskatīts jau no 2003. gada 1. janvāra un šī pabalsta lielums 296 Ls uz vienu bērnu ir veidots izejot no 2003 gada cenām. Pabalsta mērķis ir sniegt atbalstu ģimenei, nodrošinot vienreizēju naudas pabalstu zīdāinim nepieciešamo preču iegādei atbilstoši MK noteikumi Nr.166 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu” pielikumam.

---

⁹¹ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 16.12.1966.
http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=50&underline=tz%C4%ABta

2. BĒRNA TIESĪBAS EIROPAS PADOMES DALĪBVALSTĪS

2.1. Valsts atbildība

Atbilstoši ANO Konvencijai par bērna tiesībām dalībvalstis respektē un nodrošina visas šajā konvencijā paredzētās tiesības katram bērnam, uz kuru attiecas to jurisdikcija, bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa un bērna, viņa vecāku vai likumīgo aizbildņu dzimšanas apstākļiem vai jebkādiem citiem apstākļiem.⁹²

Latvijā kopš neatkarības atgūšanas 1990. gadā veiktas vairākas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas reformas, kas ietver apzinātas pārmaiņas likumdošanā, bērnu tiesību aizsardzības institūciju struktūrā un procesos ar mērķi uzlabot darbību bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā arī izveidot efektīvu bērnu tiesību aizsardzības sistēmu valsts un pašvaldību līmenī. Bērnu tiesību aizsardzības jomā tika ratificēti daudzi starptautiskie dokumenti, radīti jauni normatīvie akti, kā arī vairākkārt veikta likumdošanas pilnveidošana, atbilstoši starptautiskajām tiesību normām, nosakot bērna tiesības un pienākumus, bērnu tiesību aizsardzības organizāciju, kā arī valsts un pašvaldību institūciju kompetenci bērnu tiesību aizsardzības jomā.⁹³ No tiem svarīgākais starptautiskais dokuments ANO Konvencija par bērna tiesībām

Ideāls bērnu tiesību aizsardzības modelis pēc ekspertu domām, ir jābūt šādiem elementiem:

Valsts institūcijas (ministrijas), kas atbild par bērna tiesību aizsardzību valstī (Bērnu tiesību aizsardzības likums X nodaļa)

bērna tiesību ombudam – pilda Valsts cilvēktiesību biroja Bērnu tiesību aizsardzības nodaļa

starp institucionālai komisijai bērna tiesību aizsardzības jautājumos – MK izveidotās bērnu tiesību aizsardzības komisijas

pašvaldību bērna tiesību aizsardzības speciālistiem – ir gandrīz visās pašvaldībās

Šobrīd visi minētie elementi Latvijā darbojas, taču bērna tiesību aizsardzības sistēma Latvijā nedarbojas. Nav efektīva?⁹⁴

⁹² ANO Konvencija par bērna tiesībām 20.11.1989.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=97

⁹³ Tiesībsarga biroja mājas lapa, <http://www.tiesibsargs.lv> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)

⁹⁴ Kāpēc klibo bērnu tiesību aizsardzība <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/4772/> (aplūkots 2009. gada 13. decembrī)

Viens no priekšnoteikumiem bērnu tiesību aizsardzībai ir sadarbība starp visām iesaistītajām institūcijām. Lai tā būtu veiksmīga, ir nepieciešams koordinators, kas palīdzētu konstatēt problēmas un aicinātu pārējos rast kopīgus risinājumus, jo pašvaldības un nevalstiskās organizācijas bieži nezina, ko dara valsts iestādes, viņu viedoklis netiek ņemts vērā, pieņemot jaunus likumus, kas šīm pašām pašvaldībām vai sabiedrībai uzliek jaunus un jaunus pienākumus.⁹⁵

Viens no cēloņiem, kāpēc bērnu tiesību aizsardzība nav efektīva, ir tas, ka Latvijā nav izstrādāta stratēģija ANO Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanai, tāpat nav izveidots rīcības plāns – ilgtermiņa un īstermiņa mērķi Konvencijas ieviešanai. Pastāv tikai atsevišķu iestāžu nospraustas vīzijas un mērķi. Visus ANO Konvencijas pantus vienlaikus nav iespējams īstenot, taču daudzu valstu pieredze rāda, ka tas kļūst iespējams, ja pastāv stratēģija un rīcības plāns, kurā ir noteikti atsevišķi mērķi un uzdevumi.⁹⁶

Ir ļoti svarīgi apzināties sistēmas darbības nepilnvērtību un tās neefektivitātes cēloņus, lai kopīgiem spēkiem meklētu risinājumus un uzlabotu bērnu stāvokli Latvijā. Veidojot Bērnu tiesību aizsardzības sistēma Latvijā ir jāņem vērā citu valstu pieredzi un ieteikumus. Kā labu piemēru mēs varētu ņemt Zviedriju, Norvēģiju, kur bērnu tiesību aizsardzības mehānisms ir izstrādāts augstā līmenī.

2.2. Vecāku kopīga atbildība ar Valsts palīdzību

Saskaņā ar ANO Konvenciju par bērnu tiesībām, Dalībvalstis pielieto visus spēkus, lai nodrošinātu principa atzišanu, ka abiem vecākiem ir kopēja un vienāda atbildība par bērna audzināšanu un attīstību. Vecākiem vai attiecīgajos gadījumos likumīgie aizbildņi ir primāri atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību. Viņu pamatpienākums ir nodrošināt bērna labākās intereses,⁹⁷

Lai garantētu šajā Konvencijā noteiktās tiesības un veicinātu to realizēšanu, dalībvalstis sniedz vecākiem un likumīgajiem aizbildņiem atbilstošu palīdzību viņu pienākumu pildīšanā, kas saistīti ar bērnu audzināšanu, un nodrošina iestāžu, pakalpojumu un dienestu bērnu aprūpei

---

⁹⁵ Kāpēc klibo bērnu tiesību aizsardzība <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/4772/> (aplūkots 2009. gada 13. decembrī)

⁹⁶ Tur pat

⁹⁷ ANO Konvencija par bērna tiesībām 20.11.1989.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=97

attīstību. Dalībvalstis veic visus atbilstošos pasākumus, lai nodrošinātu strādājošu vecāku bērniem tiesības izmantot bērnu aprūpes dienestus un pakalpojumus, uz ko viņiem ir tiesības.⁹⁸

ANO Konvencijas par bērnu tiesībām 18.pants ir saistīts ar atbildības līdzsvarošanu starp bērna vecākiem un Valsti, un tas īpaši uzsver atbalstu vecākiem viņu pienākumu veikšanā. 18.pants ir jālasa saistībā ar 5.pantu (vecāku un ģimenes pienākumi un tiesības, bērna topošās spējas) un 3.panta 2 daļu un 27.pantu (Valsts pienākums palīdzēt vecākiem, nodrošinot bērniem adekvātu aizsardzību un aprūpi, un adekvātu dzīves līmeni).⁹⁹

Šie četri Konvencijas panti kopā ņemti paskaidro, ka vecākiem ir primārā atbildība par bērna vislabāko interešu nodrošināšanu, kas ir viņu "pamatpienākums".¹⁰⁰

Valstīm ir jānodrošina nepieciešamā aizsardzība un aprūpe visiem bērniem savā jurisdikcijā. Tām ir jāievēro vecāku un citu par bērnu atbildīgo personu tiesības un pienākumi. Taču ir daudzi "aprūpes un aizsardzības" aspekti, ko atsevišķi vecāki nodrošināt nevar – piemēram, aizsardzība pret apkārtējās vides piesārņojumu un satiksmes negadījumiem. Un gadījumos, kad atsevišķas ģimenes nevar vai nevēlas aizsargāt bērnu, valstij ir jānodrošina "drošības tīkls", nodrošinot bērna labklājību visos apstākļos.

Bieži valsts un vecāku pienākumi ir cieši saistīti – piemēram, valstij tiek prasīts padarīt pieejamu bezmaksas pamatizglītību; vecākiem ir pienākums nodrošināt izglītību atbilstoši bērna labākajām interesēm.¹⁰¹

Bērna tiesību aizsardzību valstī nodrošina: bērna vecāki (adoptētāji, aizbildņi, izglītības, kultūras un veselības aprūpēs, bērnu aprūpes iestādes, darba devēji, valsts un pašvaldību institūcijas). " Bērna aizsardzība" ir jēdziens, ko mēs izmantojam, kad ir nepieciešams izmeklēt apsūdzības par vardarbību pret bērnu. Tomēr Bērna aizsardzība nav tikai kāda specifiska gadījuma izmeklēšana, kurā varētu būt cietis bērns/bēmi. Tas ietver rūpīgu bērnu un to ģimenes vajadzību novērtēšanu, lai sniegtu efektīvu palīdzību un atbalstu. Palīdzībai un atbalstam ir jāpastiprina bērnu labklājība, kā arī jāpasargā tos no būtiska kaitējuma.¹⁰²

Bērna tiesību aizsardzības subjektu darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā netiek ievērotas bērna tiesības – ir pretlikumīga, par ko normatīvajos aktos ir paredzēta atbildība (krimināla, piem., 167.p. par bērna samainīšanu, administratīva, piem., 172 divi prim panta Fiziska un emocionāla vardarbība pret bērniem).

---

⁹⁸ Hodgina R., Nūvels P. Implementation handbook for the convention on the rights of the child, Unicef, 2007

⁹⁹ Tur pat

¹⁰⁰ Tur pat

¹⁰¹ Tur pat

¹⁰² <http://www.education-support.org.uk/latvian/parents/ews/child-protection/>

Ģimenes rūpes par bērnu nevar vērtēt tikai pēc tiesiskiem aspektiem. Šīs rūpes nenoliedzami ir saistītas ar ētiku un tikumiskām normām, kuras ir mūsos iekšā. Būtībā bērnu audzināšana ir ļoti sarežģīts process. Daudzi cilvēki plāno savu nākotni, izglītību un karjeru, atpūtu un laika pavadīšanu. Taču reti kurš domā par bērna audzināšanu.

Likumā „Par pašvaldībām” 15.panta 4.daļā ir noteikts, ka pašvaldībai ir jānodrošina pirmsskolas vecuma bērnus ar vietām mācību un audzināšanas iestādēm. Ja pašvaldības nespēj nodrošināt, tad tiek piešķirts Pašvaldības pabalsts vecākiem (aizbildņiem), kuru bērns netiek nodrošināts ar vietu Rīgas izglītības iestādē pirmsskolas izglītības programmas apguvei. Pašvaldības pabalsts (50 Ls mēnesī).¹⁰³

2009. gada 1. decembrī domē tika pieņemts lēmums par Rīgas domes 2006.gada 21.novembra saistošo noteikumu "Par pašvaldības pabalstu vecākiem (aizbildņiem), kuru bērns netiek nodrošināts ar vietu Rīgas izglītības iestādē pirmsskolas izglītības programmas apguvei" atzīšanu par spēku zaudējušiem.¹⁰⁴

Izvērtējot tiesību normas likuma „Par pašvaldībām” un „Vispārējai izglītības likums” tiek lietots termins „pirmsskolas vecuma bērns”, kuram nav definējuma. No „Vispārējās izglītības likuma” 4.panta, 17.panta pirmās daļas, ceturtais daļas 2.punkta, 1.panta 18.punkta, Vispārējās izglītības likuma 20.panta otrās daļas, 28. un 21.1.panta var secināms, ka tiesību normās nav noteikts konkrēts vecums, no kura uzsākama pirmsskolas izglītības apguve.

Pirmsskolas izglītības programmu var sākt apgūt arī par diviem gadiem jaunāki bērni. No minētajām tiesību normām ir secināms, ka pirmsskolas izglītības iestādes apmeklēšana 1-4 gadus veciem bērniem ir brīvprātīga, bet 5-6 gadus veciem bērniem ieviesta obligāta sagatavošana skolai. Tātad pašvaldības obligāts pienākums nodrošināt bērnu ar pirmsskolas izglītību ir tikai tiktāl, cik tas attiecas uz 5-6 gadus vecu bērnu obligāto sagatavošanu pamatizglītības apguvei.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.panta otro daļu, kas noteic, ka bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas, 6.panta pirmo daļu, kas noteic, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras, 7.pantu, kas noteic, ka katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību, un 10.panta pirmo daļu, kas noteic, ka bērnam ir tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo

---

¹⁰³ Par pašvaldības pabalstu vecākiem (aizbildņiem), kuru bērns netiek nodrošināts ar vietu Rīgas izglītības iestādē pirmsskolas izglītības programmas apguvei: MK noteikumi Nr.61, *Latvijas vēstnesis*, 2006. 21. decembris.

¹⁰⁴ <http://www.diena.lv/lat/politics/riga/rigas-domnieki-atnem-pabalstu-ridziniekem-kuru-berniem-nav-vietas-berndarzos>

vidi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Katram bērnam ir jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte.¹⁰⁵

ANO Bērna tiesību konvencijas 3.panta pirmo un otro daļu, atbilstoši kurām „jebkurā rīcībā, kas skar bērnus, vienalga, vai to darītu sabiedriskās vai privātās sociālās nodrošināšanas iestādes, tiesa, administratīvā vai likumdošanas vara, pirmām kārtām maksimāli jāievēro bērna intereses.”¹⁰⁶

Apgabaltiesas secinājumu, ka no Izglītības likuma un Vispārējās izglītības likuma normām izriet, ka bērns jau pirms divu gadu vecuma sasniegšanas var apgūt pirmsskolas izglītību¹⁰⁷

Taču tas nav obligāti un to var darīt ne tikai pirmsskolas izglītības iestādē, bet arī mājās (21., 22 pants)¹⁰⁸

Turklāt bērnudārzos līdztekus pirmsskolas izglītības programmas apguvei, kam tiek atvēlēts salīdzinoši neilgs laiks – no 15 līdz 45 minūtēm dienā (*sk. Vispārējās izglītības likuma 28.pantu*), tiek nodrošināta arī bērnu aprūpe un uzraudzība. Tāpēc piecu gadu vecumu nerasnieguša bērna nodrošināšana ar vietu bērnudārzā ir vērtējama arī no sociālo tiesību viedokļa. Latvijas tiesību normas neparedz bērna tiesības uz vietu bērnudārzā, kā tas, piemēram, ir noteikts Vācijā (*sk. Sozialgesetzbuch. Achtes Buch (VIII), Artikel 24.*)¹⁰⁹

Izvērtējot tiesību normas var secināt, ka ir pārkāpts vienlīdzības princips, nav savā starpā saskaņoti likumi, kas nosaka bērna pabalstus starp izglītības noteicošiem likumiem, Vienlīdzības princips tiek pārkāptas ar to, ka citi bērni tiek uzņemti bērnudārzā, bet citi netiek. Kaut gan visi esam vienādi nodokļu maksātāji.

Salīdzinot, Zviedrijā rindas uz bērnudārzu nav. Pašvaldība garantē, ka triju mēnešu laikā pēc tam, kad iesniegts pieprasījums uz vietu dārziņā, tā tiek sagādāta. Zviedrijā bez valsts un privātajiem dārziņiem pastāv arī «vecāku kooperatīvi» – bērnudārzi, kuru pastāvēšanu nodrošina paši vecāki, viņi meklē un apmaksā telpas, personālu un visu citu saviem bērniem nepieciešamo. Par to, ka bērni apmeklē bērnudārzu, Zviedrijas vecākiem ir jāmaksā, turklāt nav būtiski, vai tas ir pašvaldības vai privāts dārziņš.¹¹⁰

¹⁰⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. A 42558607 http://www.tiesas.lv/files/AL/2008/09_2008/17_09_2008/AL_1709_AT_SKA-0495_2008.pdf

¹⁰⁶ ANO Konvencija par bērna tiesībām. 14.05.1992.

¹⁰⁷ Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas spriedums lietā Nr. A42558607 http://www.tiesas.lv/files/AL/2008/09_2008/17_09_2008/AL_1709_AT_SKA-0495_2008.pdf

¹⁰⁸ Vispārējais izglītības likums: LR likums, *Latvijas vēstnesis*, 1999. 30. jūnijs, Nr. 213/215

¹⁰⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. A 42558607

¹¹⁰ Žurnāls „Mans mazais” mājas lapa, <http://www.mansmazais.lv/article/155408/> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī).

Savukārt ar 2009. gadā Norvēģijas varas iestādes nolēma veicināt bērnu aprūpi, ar likumu nosakot, ka visiem bērniem vecumā no 1 – 5 gadiem ir tiesības uz vietu bērnu aprūpēs. Lai nodrošinātu pietiekošu vietu skaitu, 2008. gadā bērnu aprūpi celtniecība Norvēģijā sasniedza rekordlielus apjomus. Šobrīd bērnu aprūpi būvniecības vietā politiķi ir izvirzījuši jaunu prioritāti – nodrošināt atbilstoši augstas kvalitātes pakalpojumu sniegšanu bērnu aprūpēs. Lai izsekotu šīs prasības īstenošanai, 2009. gadā tika iesniegts valdības ziņojums par bērnu aprūpi kvalitāti. Ne visi Tomēr ne visi vecāki izvēlas vest savus bērnus uz bērnu aprūpi. Norvēģijas varas iestādes šādām ģimenēm piešķir ikmēneša maksājumu. Tas tiek veikts ar nodomu nodrošināt vienlīdzīgu valsts fondu sadali ģimenēm neatkarīgi no viņu izvēlētajā bērnu aprūpes veida.¹¹¹

2.3. Bērna tiesības uz sociālo labklājību

Saskaņā ar ANO Konvenciju par bērna tiesībām visās darbībās, kas ir saistītas ar bērniem, neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai privātas sociālās nodrošināšanas institūcijas, tiesas, administratīvas institūcijas vai likumdošanas orgāni, primārajam apsvērumam ir jābūt bērna vislabākajām interesēm. Dalībvalstis apņemas nodrošināt, lai institūcijas, dienesti un iestādes, kas atbildīgas par bērnu aprūpi vai aizsardzību atbilstu kompetentu orgānu noteiktajām normām, it īpaši drošības un veselības aizsardzības jomās, personāla skaita un piemērotības ziņā, kā arī kompetentas uzraudzības ziņā.¹¹² Latvijā bērnu labklājību nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likums

Ar lietoto jēdzienu „bērna vislabākās intereses” saprot to, ka bērnam jābūtu īpaša aizsardzība un ar likumiem un citiem līdzekļiem jānodrošina viņam iespējas, lai viņš varētu attīstīties fiziski, garīgi, morāli un sociāli veselīgā un normālā veidā un brīvības un cieņas apstākļos. Pieņemot šim nolūkam likumus, bērna vislabākajām interesēm ir jāpievērš primārā uzmanība.¹¹³

Bērnu tiesību deklarācijā bērna vislabākās intereses ir izmantots otrajā principā „Bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jānodrošina iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos. Pieņemot šai nolūkam likumus, galvenajam jābūt bērna interešu

¹¹¹ http://www.norvegija.lv/About_Norway/policy/Labklajba/benefits/

¹¹² ANO Konvencija par bērna tiesībām 20.11.1989.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=97

¹¹³ Hodgina R., Ņūvels P. Implementation handbook for the convention on the rights of the child, Unicef, 2007

vislabākās nodrošināšanas apsvērumam.”¹¹⁴ Visām vislabāko interešu interpretācijām ir jābūt atbilstošām visas konvencijas garam – un jo īpaši tās liktajam uzsvaram uz bērnu kā personību ar saviem uzskatiem un sajūtām un bērnu kā pilsonisko un politisko tiesību subjektu, kā arī īpašajai aizsardzībai. Valstis nedrīkst interpretēt vislabākās intereses pārāk kulturāli relatīvā veidā un nevar izmantot savu “vislabāko interešu” interpretāciju, lai noliegtu tās tiesības, ko tagad bērniem garantē. Bērna vislabāko interešu principa nozīmīgumu, kas ir primārais apsvēruma, kas jāņem vērā visās darbībās saistībā ar bērniem, kā arī nodrošināt, lai bērna vislabākās intereses, kā to nosaka konvencijas 3. pants, būtu primārais apsvēruma visās darbībās, kas saistītas ar bērniem. Šim principam ir jābūt atspoguļotam likumdošanā un integrētam visā attiecīgajā lēmumu pieņemšanas procesā. Bērna labāko interešu princips tiktu ierakstīts likumdošanā tādā veidā, lai uz to varētu atsaukties tiesā.¹¹⁵

Dalībvalstis apņemas nodrošināt bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda ir nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, likumīgo aizbildņu, vai citu saskaņā ar likumu atbildīgo personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā piemēro visus attiecīgos likumdošanas un administratīvos pasākumus¹¹⁶ Tā nozīmīgums ir balstīts, pirmkārt, uz tā kā pamata nosacījuma stāvokli, kas vērsts uz to, lai ar tādiem vai citādiem līdzekļiem nodrošinātu bērna labklājību. Otrkārt, tā visaptverošais raksturs nozīmē, ka tas ir būtisks atsauces punkts, interpretējot valdības vispārējos pienākumus saistībā ar specifiskākām saistībām, kas noteiktas citās konvencijas daļās. Pienākums, kas ir skaidri noteikts “nodrošināt bērnam tādu aizsardzību un aprūpi, kāda ir nepieciešama viņa labklājībai”, ir bez ierunu.¹¹⁷ Neskatoties uz noteikumiem Latvijā ir atsevišķas bērnu grupas, kuras netiek pietiekami nodrošinātas, piemēram, daudzbērnu ģimenes.

Latvijas normatīvos aktos nav definēts jēdziens „daudzbērnu ģimene”, bet valsts politika kopumā ir vērsta uz atbalsta sniegšanu ģimenēm ar bērniem. Vienlaikus, veicinot dzimstības rādītāju uzlabošanu valstī, ir iestrādāts princips sniegt lielāku atbalstu ģimenēm ar vairāk bērniem, piemēram, ģimenes valsts pabalsta un bērna piedzimšanas pabalsta apmērs palielinās par katru bērnu, tas ir, par pirmo bērnu pabalsts ir mazāks, nekā par otro un trešo bērnu. Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas izstrādāja daudzbērnu ģimenes definīciju, kas noteic, ka daudzbērnu ģimenes statuss tiek piešķirts tādām ģimenēm, kurās tiek audzināti trīs vai vairāk bērni. 2009. gada 17. februārī valdība atbalstīja Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas

¹¹⁴ ANO Bērnu tiesību deklarācija 20.11.1959. http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=96 (aplūkots 2009. gada 6. oktobrī)

¹¹⁵ Hodgina R., Ņūvels P. Implementation handbook for the convention on the rights of the child, Unicef, 2007

¹¹⁶ ANO Konvencija par bērna tiesībām 20.11.1989.

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=97

¹¹⁷ Hodgina R., Ņūvels P. Implementation handbook for the convention on the rights of the child, Unicef, 2007

lietu ministrijas izstrādāto definīciju. Daudzbērnu ģimenes statuss tiek piešķirts arī tad, ja viens no trim vai vairāk bērniem ir audžubērns vai aizbildnībā esošs bērns, kā arī gadījumos, ja starp šiem bērniem ir iepriekšējo laulību vai partnerattiecību bērns.¹¹⁸ Grozījumi vēl jāpieņem Saeimā. Ministrijā iecerēts, ka pēc šo grozījumu stāšanās spēkā pašvaldības, ievērojot savas budžeta iespējas, varēs noteikt konkrētus atvieglojumus daudzbērnu ģimenēm savos saistošajos noteikumos.

Šādu definīciju nepieciešams pieņemt, lai sāktu mērķtiecīgas valsts atbalsta politikas izstrādi, nepieļaujot šo ģimeņu dzīves apstākļu pasliktināšanos un sociālo atstumtību. Turklāt īpaši atbalsta pasākumi, kas veicinātu trešo, ceturto un vairāk bērnu ģimenē dzimstību, sekmētu demogrāfiskās situācijas uzlabošanu valstī, uzskata Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas, kā arī ierosina ieviest statusu apliecinošu dokumentu, kas ļautu identificēt, ka persona ir no daudzbērnu ģimenes. Šādas apliecības ir vairākās Eiropas valstīs. Saskaņā ar Turgus un sabiedriskās domu pētījuma centra veikto pētījumu par demogrāfiju un ģimenes stāvokli Latvijā galvenās daudzbērnu ģimeņu vajadzības lielā mērā sakrīt ar mazturīgo ģimeņu vajadzībām, jo daudzbērnu ģimenē strauji krītas ienākumu līmenis uz vienu ģimenes locekli. Savukārt materiālo grūtību dēļ daudzbērnu ģimenēm ir ierobežotākas iespējas, piemēram, apmeklēt izglītojošus un kultūras pasākumus, kas arī ir būtiski nepieciešams, lai ģimenes locekļi pilnvērtīgi funkcionētu un iekļautos sabiedrībā. Līdz ar to nepieciešams veicināt sociālo iekļaušanu, sekmējot šādu pasākumu pieejamību, paredzot iespēju daudzbērnu ģimenēm šos publiskos pasākumus apmeklēt par samazinātu maksu vai bez maksas, norāda Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas un uzsver, ka šinī nolūkā nepieciešama skaidra daudzbērnu ģimenes definīcija.¹¹⁹

Salīdzinājumā ar Zviedriju, par katru nākamo bērnu pabalsts ir lielāks, tomēr šeit bērnu skaitu rēķina citādi nekā Latvijā. Pirmkārt, zviedru ģimenēs ne tikai katra nākamā bērna pabalsts ir lielāks, bet, ja ģimenē ir vismaz divi bērni, tā papildus saņem arī «daudzbērnu» pabalstu. Otrkārt, tiek ņemti vērā ne tikai kopīgie bērni, bet arī abu vecāku bērni no iepriekšējām attiecībām. Valsts rūpējas par to, lai vecāki savus citās ģimenēs dzīvojošos bērnus atcerētos ne tikai dzimšanas dienās un Ziemassvētkos, bet dzīvotu ar viņiem kopā un pildītu visas vecāku funkcijas. Vecākiem tas ir arī izdevīgi, jo, tikai neaizmirstot savus vecākos bērnus, iespējams

---

¹¹⁸ Es pati mājas lapa, <http://vecakosanas.espati.lv>, Ģimenēm ar trim vai vairāk bērniem piešķirs daudzbērnu ģimeņu statusu.

¹¹⁹ <http://vecakosanas.espati.lv>, Ģimenēm ar trim vai vairāk bērniem piešķirs daudzbērnu ģimeņu statusu. (aplūkots 06.12.09.)

saņemt lielāku pabalstu. To, kurš no vecākiem saņems daudzbērnu pabalstu, var izvēlēties viņi paši. No praktiskā viedokļa, protams, lielāku naudu saņems lielākā «dauzbērnu» ģimene.

Latvijā ģimenes valsts pabalsts ir Ls 8.00, un tie netiek diferencēti un neveicina labklājību ģimenēs ar bērniem. Ne valsts nodokļu sistēma, ne sociālās nodrošināšanas sistēma neveido labvēlīgu vidi, lai ģimenes vēlētos laist pasaulē vairākus bērnus. Tā kā bērnu labklājība ir pilnā mērā atkarīga no vecāku uzņēmības, ienākumiem utt., tad jau apriori tiek veicināta sociālā nevienlīdzība, jo, lai gan likums paredz visiem vienādas iespējas, vecāku materiālais stāvoklis lielā mērā nosaka bērna iespējas uz labu veselības aprūpi, izglītību. Pievienotās vērtības nodokļa likmes paaugstināšana no 5 % uz 10 % uz tādām produktu grupām kā medikamenti un zīdaiņu pārtika, var būtiski ietekmēt bērnu aprūpes izdevumus ģimenē, kas jau tā nav mazi un ilgtermiņā radīt nosacījumus, kad tiek apdraudēta bērna labklājība, veselība un dzīvība. Laikā, kad jaunās ģimenes ir uzņēmušās hipotekāro kredītu saistības, bezdarbs, izmaiņas pabalstos un sociālajās garantijās, var radīt risku valstī strauji vairoties nabadzīgajām ģimenēm. Pieaugot valstī bezdarbam, ģimenēs var notikt situācija, kad abi vecāki ir bez darba un praktiski bez ienākumiem. Tas var nopietni ietekmēt bērna aprūpes stāvokli ģimenēs, apdraudēt bērna labklājību, iespēju saņemt pilnvērtīgu uzturu un pajumti.

Autors uzskata, ka ar šāda ģimenes pabalsta apmēra noteikšu Latvijas valsts nevar nodrošināt Bērna aizsardzības likumā noteikto, piemēram, 10.pantu, Bērna tiesības uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem. Bērnam ir tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Katram bērnam ir jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte.¹²⁰

---

¹²⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs.

SECINĀJUMI

Darba izstrādes gaitā autore ir guvusi šādus secinājumus un izsaka priekšlikumus:

1. Regulēt darba attiecības un tirgu, aizkavēt nežēlīgu ekspluatāciju un aizsargāt strādniekus no īpašnieku dominējošās varas. Bērnu tiesības kā tādas vispār nepastāvēja, jo uzskatīja, ka bērni ir vecāku īpašums. Tā uzskatīja līdz pat 19.gs. saprotot to, ka ne visi vecāki savus bēmus mīl un māca, bet ir arī tādi, kas savus bērnus izmantoja savu egoistisko mērķu sasniegšanai.

2. Līdz pat 19. gadsimtam bērni tika uzskatīti par vecāku īpašumu. Ar bērna nodarbinātības vecuma ierobežošanu sakās darba aizsardzība daudzās valstīs, piemēram, Anglijā parlaments 1802. gadā nācījas fizisko un garīgo spēku aizsardzības interesēs tika pieņemts t.s. „Tikumības un veselības akts”.

3. 20. gadsimta sākumā bērnu tiesības pamatā tiek skatītas kontekstā ar pastāvošajām problēmām bērnu darbaspēka izmantošanā, bērnu tirdzniecībā un seksuālā ekspluatācijā. Nepieciešamība nodrošināt bērnu veselības aizsardzību un viņu tiesību aizsardzību likumdošanas līmenī mudināja Nāciju Līgu pieņemt 1924. gadā Ženēvas Bērna tiesību deklarācija.

4. Atšķirībā no politiskajām tiesībām, kuru pamatā ir cilvēku juridiskā vienlīdzība, sociālās tiesības ir vērstas uz viņu faktisko sociālo vienlīdzību. Pareizāk būtu teikt, ka sociālie likumi nodrošina juridiskās vienlīdzības principa īstenošanu attiecībā uz sociālo mazaizsargātu iedzīvotāju grupām.

5. Vecākiem ir jānodrošina vienlīdzīgas tiesības, t.i., paredzot abiem – tēvam un mātei – tiesības izmantot bērnu kopšanas atvaļinājumu. Šobrīd māte izmanto visu dekrēta atvaļinājumu 112 dienas, bet tēvam tikai 10 kalendārās dienas.

6. ANO Konvencija par bērna tiesībām 3.2. pantā ir noteikts „nodrošināt bērnam tādu aizsardzību un aprūpi, kāda ir nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, juridisko aizbildņu vai citu indivīdu, kas juridiski par viņu atbild, tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā veikt atbilstošus likumdošanas un administratīvos pasākumus”, tomēr šobrīd Latvijas likumos ir nepilnības, kas nespēj nodrošināt bērnam labklājību. Lai valstī uzlabotu situāciju ģimenēs ar bērniem, ir jāievieš daudzpusēja valsts palīdzības programma ģimenēm ar bērniem, kas balstīta ne tikai uz pabalstu piešķiršanu, bet arī uz atbilstošas normatīvo aktu bāzes, kas tiek realizēta dzīvē.

7. ANO Konvencija par bērna tiesībām 18. panta 3. punktā ir noteikts, ka dalībvalstis veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu bērniem, kuru vecāki strādā, tiesības izmantot viņiem paredzētos bērnu aprūpes dienestus un iestādes. Tomēr šobrīd Latvijas likumos ir

nepilnības, kas valstij liek izvairīties no pienākuma pildīšanas. Likumā „Par pašvaldībām” ir teikts pašvaldībām gādāt par iedzīvotāju izglītību pirmsskolas vecuma bērnus nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs, taču Latvijā tas tiek pildīts gausi.

8. Valsts neieinteresētība pietiekoša vietu skaita nodrošināšanai bērnudārzos un adekvāta pabalsta neizmaksāšana noved pie aizbildņa izgrūšanas no sociālās aprites, kā arī bērna tiesību aizskārums, jo pirmsskolas iestāžu audzinātājām ir augstākā izglītība un pedagoģiskā pieredze un psiholoģijas pamatzināšanas, kas, iespējams, nav ģimenē.

9. Piepildot jēdzienu „bērna vislabākās intereses” ar saturu, tas nozīmē, ka bērnam jābaida īpaša aizsardzība un ar likumiem un citiem līdzekļiem jārada iespējas, lai bērns varētu netraucēti attīstīties fiziski, garīgi, morāli un sociāli veselīgā, normālā veidā, brīvības un cieņas apstākļos. Pieņemot likumus sociālajā jomā, jāvadās pēc bērna interešu vislabākās nodrošināšanas apsvērums.

10. Nepieciešamas izstrādāt „daudz bērnu ģimenes” definīciju, kas noteic, ka daudz bērnu ģimenes statuss tiek piešķirts tādām ģimenēm, kurās tiek audzināti trīs vai vairāk bērni, kā arī gadījumos, ja starp šiem bērniem ir iepriekšējo laulību vai partnerattiecību bērns. Pēc Bērnu tiesības aizsardzības likuma grozījumu stāšanās spēkā pašvaldības, ievērojot savas budžeta iespējas, varēs noteikt konkrētus atvieglojumus daudz bērnu ģimenēm saistošajos noteikumos, lai sāktu mērķtiecīgas valsts atbalsta politikas izstrādi, nepieļaujot šo ģimeņu dzīves apstākļu pasliktināšanos un sociālo atstumtību. Turklāt īpaši atbalsta pasākumi, kas veicinātu trešo, ceturto un vairāk bērnu ģimenē dzimstību, sekmētu demogrāfiskās situācijas uzlabošanu valstī.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. Žurnāli

1. **Ziemele I.** Sociālās tiesības zem ekonomiskās krīzes spiediena, *Jurista vārds*, 2009. 18. augusts, Nr.33.

2. Grāmatas

1. **Bojārs J.** Starptautiskās publiskās tiesības I – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000
2. **Apine I., Ašmanis M., Bāra D., Baumanis T., Bleiere D., Kusiņš G., Ostrovska I., Ozoliņa Ž., Ozoliņš P., Rajevska F., Rajevskis V., Rodins M., Runce I., Runcis A., Semanis E., Vanags E.**, Ievads politikā – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998
3. **Pleps J.; Pastars E.; Plakane I.** Konstitucionālās tiesības - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004,
4. **Garsvāne S., Kamenska A., Leimane I., Levits E., Mits M., Muižnieks N., Tāre I., Ziemele I.** Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā - Rīga:, Dr. Inetas Ziemeles redakcijā, 2000
5. **Hodgina R., Ņūvels P.** Implementation handbook for the convention on the rights of the child, Unicef, 2007
6. **Bleckmann A.** Staatsrecht II – Die Grundrechte. 3., erweiterte Auflage. Carl Heymanns Verlag KG, 1989., S.15.

3. Starptautiskie tiesību akti

1. Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūti
2. ANO Konvencija par bērna tiesībām. 14.05.1992.
3. Starptautisks pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 03.01.1976.
4. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 16.12.1966.
5. Vispārējā cilvēktiesības deklarācija 10.12.1948.
6. ANO Bērnu tiesību deklarācija 20.11.1959.

4. Eiropas tiesību akti

1. Eiropas Sociālā harta 04.11.1950.
2. Regula (EEK) Nr.1408/71 par sociālā nodrošinājuma shēmu piemērošanu darba ņēmējiem un to ģimenēm, kas pārvietojas Kopienas teritorijā

5. LR Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs.
2. Bāriņtiesu likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2006. 7. jūlijs. Nr. 107
3. Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs. Nr. 199/200
4. Civillikums: LR likums. *Ziņotājs*, 1992. 29. 30. jūlijs. Nr. 22/23
5. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
6. Tiesībsarga likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2008. 25. aprīlis. N. 65
7. Par valsts sociālo apdrošināšanu: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1997. 21. oktobris, Nr. 274/276
8. Valsts sociālo pabalstu likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2002. 19. novembris, Nr. 168
9. Par sociālo drošību: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 1995. 21. septembris, Nr. 144
10. Darba likums: LR likums. *Latvijas vēstnesis*, 2001. 6. jūlijs, Nr. 105
11. Par maternitātes un slimības apdrošināšanu: LR likums, *Latvijas vēstnesis*, 1995. 23. novembris, Nr. 182
12. Vispārējais izglītības likums: LR likums, *Latvijas vēstnesis*, 1999. 30. jūnijs, Nr. 213/215
13. Par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību: MK noteikumi Nr. 1176. *Latvijas vēstnesis*, 2009. 21. oktobris.
14. Par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam: MK noteikumi Nr. 348, *Latvijas vēstnesis*, 2006. 1. jūlijs.
15. Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna piedzimšanas pabalstu: MK noteikumi Nr. 166, *Latvijas vēstnesis*, 2005. 15. marts.
16. Noteikumi par bērna invalīda kopšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību: MK noteikumi Nr. 940, *Latvijas vēstnesis*, 2005. 16. decembris.
17. Par pašvaldības pabalstu vecākiem (aizbildņiem), kuru bērns netiek nodrošināts ar vietu Rīgas izglītības iestādē pirmsskolas izglītības programmas apguvei: MK noteikumi Nr. 61, *Latvijas vēstnesis*, 2006. 21. decembris.

6. Tiesu prakse

1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2005-09-01
<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19&smode=1>
2. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2000-08-0109
<http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-08-0109.rtf>
3. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-02-0106
<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19&smode=1>
4. Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas spriedums lietā Nr. A42558607
http://www.tiesas.lv/files/AL/2008/09_2008/17_09_2008/AL_1709_AT_SKA-0495_2008.pdf
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. A 42558607
http://www.tiesas.lv/files/AL/2008/09_2008/17_09_2008/AL_1709_AT_SKA-0495_2008.pdf

7. Elektroniskie informācijas avoti

1. Sociālo tiesību pieejamības analīzes ietvari, Eiropas padomes informācijas birojs,
<http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=37> (aplūkots 2009. gada 2. novembrī)
2. Tiesībsarga biroja mājas lapa, http://www.tiesibsargs.lv/lat/bernu_tiesibas/ (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)
3. Sociālā drošība, Labklājības ministrijas mājas lapa,
http://www.rms.lv/reclat/job_market_7.htm (aplūkots 2006. gada 5. decembrī).
4. Žurnāls „Mans mazais” mājas lapa, <http://www.mansmazais.lv/article/155408/> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī).
5. Es pati mājas lapa, <http://vecakosanas.espati.lv>, Ģimenēm ar trim vai vairāk bērniem piešķirs daudz bērnu ģimeņu statusu. (aplūkots 2009. gada 6. decembrī).
6. <http://www.education-support.org.uk/latvian/parents/ews/child-protection/> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)
7. Valsts sociālās apdrošināšanas mājas lapa, <http://www.vsaa.lv> (aplūkots 2009. gada 6. decembrī)
8. <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2008-2009/europe/sweden.html> (aplūkots 2009. gada 11. decembrī)
9. Kāpēc klibo bērnu tiesību aizsardzība? <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/4772/> (aplūkots 2009. gada 13. decembrī)

10. Laikraksta Diena mājas lapa <http://www.diena.lv/lat/politics/riga/rigas-domnieki-atnem-pabalstu-ridziniekam-kuru-berniem-nav-vietas-bernudarzos> (aplūkots 2009. gada 13. decembrī)
11. http://www.historia.lv/alfabets/L/la/neatkar_atj/dok/1990.05.04.htm (aplūkots 2009. gada 13. decembris.)
12. http://www.norvegija.lv/About_Norway/policy/Labkljba/benefits/ (aplūkots 2009. gada 13. decembris)